

Vodič za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini

Vodič za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
UDRUŽENJE TUŽILACA/TUŽITELJA
FEDERACIJE BiH
SARAJEVO

Sarajevo, 2013.

Naslov: Vodič za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini

Autori: Almir Maljević i Srđan Vujović

Urednici: Edin Hodžić i Amra Mehmedić

Radna grupa za izradu vodiča: Berina Alihodžić, Adis Husić, Branka Milošević, Zekerija Mujkanović i Dragan Stupar

Izdavači: Analitika – Centar za društvena istraživanja

Kaptol 5, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

info@analitika.ba

www.analitika.ba

Udruženje tužilaca/tužitelja Federacije Bosne i Hercegovine

Valtera Perića 15, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Godina: 2013.

© Analitika – Centar za društvena istraživanja i Udruženje tužilaca/tužitelja Federacije Bosne i Hercegovine, sva prava pridržana

Lektura: Amela Šehović

Dizajn publikacije: PAUZA

DTP: Jasmin Leventić

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

343.4(497.6)(036)

MALJEVIĆ, Almir

Vodič za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini / [autori Almir Maljević, Srđan Vujović]. - Sarajevo: Centar za društvena istraživanja Analitika : Udruženje tužilaca/tužitelja Federacije Bosne i Hercegovine, 2013. - 79 str. : graf. prikazi ; 21 x 21 cm
Autori: str. 77. - Bibliografija: str. 73-75 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-1922-3-4

1. Vujović, Srđan

COBISS.BH-ID 20873222

Napomena: Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji isključivo su stavovi i mišljenja autora i ne odražavaju nužno stavove i mišljenja donatora publikacije.

Ova publikacija nastala je kao rezultat projekta “Procesuiranje mržnje: prema usvajanju i implementaciji najboljih standarda i praksi Evropske unije u borbi protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini”, koji implementiraju Udruženje tužilaca Federacije BiH i Analitika – Centar za društvena istraživanja, uz podršku Ambasade Kraljevine Norveške u Bosni i Hercegovini.

NORWEGIAN EMBASSY

1.	UVOD	9
2.	KONCEPT KRIVIČNOG DJELA POČINJENOG IZ MRŽNJE	11
2.1.	Šta je krivično djelo počinjeno iz mržnje?	11
2.2.	Terminologija: mržnja ili predrasuda	15
2.3.	Drugi incidenti počinjeni iz mržnje	16
3.	POSLJEDICE KRIVIČNOG DJELA POČINJENOG IZ MRŽNJE KAO NEGATIVNE DRUŠTVENE POJAVE	21
3.1.	Utjecaj krivičnog djela počinjenog iz mržnje na žrtvu	21
3.2.	Utjecaj krivičnog djela počinjenog iz mržnje na zajednicu	23
4.	POČINITELJI KRIVIČNIH DJELA IZ MRŽNJE	27
4.1.	Tipologija počinitelja	27
4.2.	Karakteristike grupa	30
5.	PREGLED REGULATIVE U BOSNI I HERCEGOVINI	33
5.1.	Izazivanje mržnje kao zasebno krivično djelo	33
5.2.	Mržnja kao kvalifikatorna okolnost	35
5.3.	Mržnja kao otežavajuća okolnost za sva krivična djela	37
6.	KAKO PREPOZNATI KRIVIČNO DJELO POČINJENO IZ MRŽNJE?	39
6.1.	Osnovni indikatori predrasude/mržnje	39
6.2.	Oprez sa indikatorima!	42

7.	OTKRIVANJE, ISTRAŽIVANJE I PROCESUIRANJE KRIVIČNOG DJELA POČINJENOG IZ MRŽNJE	45
7.1.	Izazovi za policiju i tužiteljstvo	45
7.2.	Uloga policije	47
7.2.1.	Preliminarni koraci	47
7.2.2.	Izveštavanje o učinjenom krivičnom djelu i počinitelju	49
7.3.	Uloga tužitelja	51
7.4.	Radnje dokazivanja	52
7.4.1.	Preliminarni razgovor sa žrtvom	52
7.4.2.	Saslušanje žrtve – oštećenog kao svjedoka	53
7.4.3.	Saslušanje svjedoka	54
7.4.4.	Ispitivanje osumnjičenog	55
7.4.5.	Prikupljanje ostalih relevantnih dokaza	56
7.5.	Tužiteljske odluke	57
7.5.1.	Naredba o (ne)provođenju i naredba o obustavi istrage	57
7.5.2.	Optužnica – Da li optužiti i kako?	59
7.6.	Zastupanje optužnice pred nadležnim sudom i izvođenje dokaza	61
8.	SANKCIONIRANJE ZA KRIVIČNO DJELO POČINJENO IZ MRŽNJE	63
8.1.	Značaj završne riječi tužitelja u kontekstu adekvatnog i pravilnog izbora i odmjeravanja sankcije	63
8.2.	Sankcioniranje nakon provedenog krivičnog postupka	64
8.3.	Mogućnost primjene alternativnih sankcija	65
9.	PRILOZI	69
	Prilog I	69
	Prilog II	71
10.	BIBLIOGRAFIJA	73
11.	PROJEKTNI TIM	77

1.

Uvod

Inkriminacija krivičnih djela počinjenih iz mržnje predstavlja aktivnost karakterističnu za drugu polovinu dvadesetog vijeka, iako takva ponašanja imaju veoma dugu historiju. Ova djela, koja se zbog specifičnog utjecaja na žrtvu i zajednicu često smatraju teškim krivičnim djelima, dio su krivičnog zakonodavstva i u Bosni i Hercegovini. Prema rezultatima studije “Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini: perspektiva tužitelja”,¹ ali i analize incidenata motiviranih predrasudama u Bosni i Hercegovini,² procesuiranje ovih krivičnih djela predstavlja svojevrsan izazov praćen nizom poteškoća i problema. Prije svega, ovi izvori ukazuju na probleme koji otežavaju prepoznavanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: problem nedovoljne educiranosti osoblja u policiji i pravosudnim institucijama, izostanak sudske prakse vezane za ova krivična djela, kao i na poteškoće u svim fazama krivičnog postupka. Upravo ta realna situacija bila je i glavna inspiracija za izradu vodiča za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini.

Prilikom izrade Vodiča pošli smo od pretpostavke da praktičari poznaju zakonske norme, te da Vodič stoga ne treba opterećivati temeljnom obradom važećih zakonskih propisa. Osnovna je namjera da se Vodičem ukaže na specifičnosti krivičnih djela počinjenih iz mržnje, te na potrebu za posebnim pristupom osoblja iz policijskih i pravosudnih organa prilikom istraživanja i procesuiranja spomenutih krivičnih djela. U Vodiču se, iz tih razloga, jasno određuje krivično djelo iz mržnje i ukazuje na načine njegove inkriminacije u Bosni i Hercegovini. Nakon toga prikazani su osnovni indikatori za prepoznavanje ovih krivičnih djela, a ukazano je i na potrebu za oprezom u radu sa tim indikatorima. Predočavanjem posljedica krivičnih djela počinjenih iz mržnje, te karakteristika počinitelja ovih djela, Vodičem se namjerava doprinijeti njihovom efikasnijem otkrivanju, istraživanju i procesuiranju, ali i efikasnom i efektivnom sankcioniranju njihovih počinitelja, odnosno ostvarenju svrhe kažnjavanja.

¹ Vidjeti više u: Marija Lučić-Čatić i Amir Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini: perspektiva tužitelja* (Sarajevo: Centar za društvena istraživanja Analitika, 2013).

² Vidjeti više u: OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama* (Sarajevo: OSCE/ODIHR, 2012).

U suprotstavljanju ovom obliku kriminaliteta u Bosni i Hercegovini policija i organi krivičnog gonjenja, kao ključni akteri, suočavaju se sa nizom problema koji proizlaze i iz neadekvatnosti važećih propisa vezanih za krivična djela izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti (poput nedefiniranja pojmova “javnost”, “mržnja”, “razdor”, “netrpeljivost” i sl.³ ili problema vezanih za određivanje nadležnosti kada je riječ o procesuiranju ovih krivičnih djela⁴), što svakako izaziva probleme u primjeni tih propisa. Ipak, u Vodiču se neće posvećivati posebna pažnja pitanjima vezanim za adekvatnost zakonskih rješenja s obzirom na to da se radi o Vodiču za praktičare, a ne za zakonodavca.

Uvažavajući činjenicu da je Vodič primarno namijenjen praktičarima, metodologija izrade Vodiča prilagođena je njegovoj svrsi. Za izradu Vodiča korišteni su materijali koji su, sa istom svrhom, korišteni u državama sa dugogodišnjim iskustvom u suprotstavljanju krivičnim djelima počinjenim iz mržnje. Naravno, kako prenošenje iskustava iz jednog sistema u drugi zahtijeva i određene prilagodbe domaćem kontekstu, te radi nastojanja da se u Vodiču daju osnovne upute za rješavanje problema praktičara u Bosni i Hercegovini, za potrebe projekta formirana je radna grupa, koju su sačinjavali tužioci iz različitih tužilaštava u Bosni i Hercegovini. Članovi radne grupe, kontinuiranim konstruktivnim čitanjem i razmjenom mišljenja o korisnosti i primjenjivosti svake pojedine sekcije Vodiča u praksi procesuiranja krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini, značajno su doprinijeli izradi ovog vodiča.

Treba napomenuti da ovaj vodič nije mogao biti kreiran samo na osnovu oskudne prakse bosanskohercegovačkih pravosudnih organa u ovoj oblasti. Tako je prilikom kreiranja Vodiča napravljen osvrt i na iskustva policijskih i pravosudnih organa u zemljama regiona, drugim evropskim zemljama, ali i u zemljama van Evrope, koje imaju dugu i uspješnu praksu suprotstavljanja kriminalitetu počinjenom iz mržnje. Imajući u vidu da “uvoz” strategija iz drugih zemalja rijetko donosi prave rezultate, sve dobre prakse iz drugih sistema u ovom vodiču prilagođene su bosanskohercegovačkim okolnostima. Vodič ima i edukativnu i dimenziju podizanja svijesti, ali i ambiciju da ponudi određene praktične savjete profesionalcima koji se suočavaju sa ovim krivičnim djelima. Kao takav, ovaj vodič treba razumjeti prije svega kao prvi korak ka upoznavanju profesionalne zajednice u Bosni i Hercegovini sa ovom kompleksnom problematikom, a ne kao zaokruženi niz precizno utvrđenih koraka koji nužno vode uspješnom procesuiranju ovih krivičnih djela. Povećano otkrivanje i procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje na području Bosne i Hercegovine svakako će donijeti nove uvide i saznanja, koji će uvjetovati potrebu za novim dokumentima ovog tipa.

³ Lučić-Čatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 16.

⁴ Zdravko Knežević, “Problemi nadležnosti za procesuiranje krivičnog djela izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti” (članak prezentiran na VI stručnom savjetovanju za tužioce, Neum, Bosna i Hercegovina, 9–11. 10. 2013).

2.

Koncept krivičnog djela počinjenog iz mržnje

Kako bi se omogućilo razumijevanje krivičnog djela počinjenog iz mržnje, najprije je neophodno ukazati na problem definiranja spomenutog djela, identificirati najprihvatljiviju definiciju te definirati pojmove koji su u direktnoj vezi sa krivičnim djelom počinjenim iz mržnje, ali i one pojmove koji se neopravdano miješaju ili povezuju sa takvim krivičnim djelima.

2.1. Šta je krivično djelo počinjeno iz mržnje?

Pored toga što različiti autori različito definiraju krivična djela počinjena iz mržnje, zakonsko određenje ovih krivičnih djela razlikuje se od države do države. Naime, definicija, prvenstveno ona zakonska, nerijetko je određena društvenopolitičkim kontekstom i sociokulturnim miljeom datog društva. Među najprihvaćenijim i najopćijim definicijama krivičnog djela počinjenog iz mržnje je definicija koju je formulirala Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE), odnosno njihov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR).⁵

Definicija pojma krivično djelo počinjeno iz mržnje

Svako krivično djelo u kojem je objekt napada izabran na osnovu njegove stvarne ili percipirane pripadnosti, povezanosti, podrške ili članstva u grupi koja je zasnovana na njihovom stvarnom ili percipiranom rasnom, nacionalnom ili etničkom porijeklu, jeziku, boji kože, religiji, spolu, starosnoj dobi, mentalnoj ili fizičkoj onesposobljenosti, seksualnoj orijentaciji ili nekom drugom sličnom statusu ima se smatrati krivičnim djelom počinjenim iz mržnje.⁶

Ured za demokratske institucije i ljudska prava

⁵ Lučić-Čatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 11.

⁶ OSCE, *Challenges and Responses to Hate-Motivated Incidents in the OSCE Region* (Warsaw: OSCE/ODIHR, 2006), str. 7.

Iz definicije proizlazi da je osnovni element krivičnog djela počinjenog iz mržnje specifičnost motiva za njegovo izvršenje, a taj je motiv isključivo predrasuda. Dakle, bilo koje djelo koje je u krivičnom zakonu propisano kao krivično djelo, a čiji je počinitelj bio motiviran predrasudom, predstavlja krivično djelo počinjeno iz mržnje. U tom kontekstu, a kako se navodi u mnogim izvorima,⁷ **predrasude** treba shvatiti kao neutemeljeno (šablonsko) negativno mišljenje ili stav prema grupi ljudi zbog njihove:

- rase (bijelci, crnci, azijati, indijanci, mulati i sl.),
- religije (katolici, muslimani, pravoslavci, protestanti, budisti itd.),
- etničke pripadnosti (Hrvati, Bošnjaci, Srbi, Kinezi, Rusi itd.),
- starosne dobi (različite starosne kategorije),
- seksualne orijentacije (homoseksualci, heteroseksualci, biseksualci itd.),
- onesposobljenja (osobe sa fizičkim ili mentalnim onesposobljenjem),
- jezika (srpski, hrvatski, bosanski, engleski itd.) ili pisma (ćirilica, latinica i sl.),
- spola (muškarci, žene),
- socijalnog statusa (bogati, siromašni, obrazovani, neobrazovani i sl.),
- načina života (sportisti, pušači, alkoholičari i sl.),
- zdravstvenog stanja (npr. osobe oboljele od HIV-a i sl.),
- načina odijevanja,
- itd.

Nisu sve karakteristike osoba i grupa kojima one pripadaju direktno zaštićene propisivanjem zasebnih krivičnih djela ili prijetnjom teže krivičnopravne sankcije za krivična djela u krivičnim zakonima. Naime, one karakteristike osoba/grupa koje se najčešće direktno štite krivičnim zakonima u ovom domenu odnose se na rasnu, religijsku i etničku pripadnost.⁸ Kako i sami krivični zakoni u Bosni i Hercegovini direktno štite spomenute karakteristike osoba i grupa, potrebno ih je posebno definirati.

⁷ OSCE/ODIHR, *Preventing and responding hate crimes: A resource guide for NGOs in the OSCE region* (Warsaw: OSCE/ODIHR, 2009), str. 15; FBI, *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual* (Washington D.C.: Law Enforcement Support Section, Crime Statistics Management Unit, 2012), str. 20.

⁸ Vidjeti više u: OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 15., i Lučić-Čatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 4.

- **Religijske predrasude** – šablonsko negativno mišljenje ili stav prema grupi ljudi koji dijele ista vjerska uvjerenja u pogledu porijekla i svrhe univerzuma i postojanja ili nepostojanja vrhovnog bića.⁹
- **Rasne predrasude** – šablonsko negativno mišljenje ili stav prema grupi osoba koje imaju zajedničke fizičke karakteristike, naprimjer boju kože, očiju i/ili kose, crte lica i slično, ili nose genetsko porijeklo i naslijeđe koje ih izrazito razlikuje i svrstava u posebnu kategoriju.¹⁰
- **Etničke predrasude** – šablonsko negativno mišljenje ili stav prema grupi osoba istog etničkog porijekla, koje dijele zajedničke ili slične osobine, jezik, običaje i tradiciju.¹¹

Nije teško zaključiti da predrasuda, kao motiv za izvršenje krivičnog djela iz mržnje, može biti bazirana na različitim stavovima počinitelja. Tako i sami scenarij izvršenja ovog krivičnog djela može biti različit, pri čemu sve činjenične okolnosti zahtijevaju posebnu pažnju prilikom same inkriminacije ovog krivičnog djela, njegovog otkrivanja i rasvjetljavanja, te procesuiranja.

U nastavku će biti prikazani neki od mogućih (kako stvarnih tako i zamišljenih) scenarija incidenata počinjenih iz mržnje, koji mogu imati obilježja krivičnih djela počinjenih iz mržnje.

- a. *Optuženi (Bošnjak) je, 2009. godine, došao ispred kuće u kojoj je živjela žrtva (Srbin), i razbio prozor (uzrokujući štetu u visini od 80 KM), a prilikom ovog događaja optuženi je vrijeđao žrtvu na etničkoj osnovi.*¹²
- b. *Tinejdžeri se upute ka židovskom groblju i sruše nekoliko nadgrobnih spomenika, a na ostalima pomoću spreja iscrtaju kukaste križeve.*¹³

⁹ FBI, *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*, str. 22.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 61.

¹³ OSCE/ODIHR, *Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za Bosnu i Hercegovinu* (Warsaw: OSCE/ODIHR, 2010), str. 21.

- c. *Optuženi (Srbin) je, 2006. godine, tokom jutarnje molitve, za pravoslavni Božić na razglasu puštao pjesmu: "Ne volim te Alija zato što si balija" i pjesme drugog uvredljivog sadržaja za bošnjački narod.*¹⁴
- d. *Tokom sahrane na pravoslavnom groblju u sjeveroistočnom dijelu Federacije BiH, jedna osoba zaustavila je automobil i kroz prozor dovikivala uvrede na etničkoj osnovi ljudima koji su bili na sahrani, a nedugo zatim je ispalila nekoliko metaka u zrak.*¹⁵
- e. *Muškarac, Hrvat, 2008. godine, pod utjecajem alkohola, silom je ušao u kuću susjeda Roma. Muškarac je napao trudnu Romkinju, koja se pokušala sakriti ispod stola, a potom je krenuo u drugu prostoriju i tamo fizički napao dvije ženske osobe (Romkinje), psujući im "cigansku mater".*¹⁶
- f. *U Sjedinjenim Američkim Državama, u Njujorku, 35-ogodišnji muškarac ubio je 6, a ranio 19 ljudi u vagonu na lokalnoj liniji. Istraga je pokazala da je počinitelj (Colin Ferguson), inače Afroamerikanac, promovirao "crnu revoluciju", pa je na izvršenje krivičnog djela bio potaknut rasnim predrasudama. Ovo je djelo bilo prethodno pripremano, a pronađeni dokazi ukazuju na to da je počinitelj svoje žrtve izabrao nasumično, jer je njegov cilj bio nanijeti zlo pripadnicima rase koju je godinama mrzio.*¹⁷
- g. *Grupa štíćenika doma za osobe sa psihičkim smetnjama, prilikom povratka sa dnevnih sastanaka, obaviještena je o požaru koji je uništio instituciju u kojoj borave. Istraga je pokazala da je njihovo susjedstvo bilo zabrinuto zbog prisustva osoba sa psihičkim smetnjama. Ti su ljudi bili ljuti zbog toga što je institucija za zbrinjavanje osoba sa takvim karakteristikama smještena baš u tom naselju. Neposredno prije prijavljivanja požara, svjedok je čuo da muškarac izjavljuje: "Ja ću se riješiti tih luđaka. Ja ću ih zapaliti".*¹⁸
- h. *Putem društvenih mreža jedna transrodna žena upoznala se s muškarcem. Prema izjavi muškarca, kada su se sastali, proveli su gotovo tri dana zajedno. U jednom trenutku tog perioda žena je*

¹⁴ OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 62.

¹⁵ *Ibid*, str. 31.

¹⁶ *Ibid*, str. 29.

¹⁷ Milena Tripković, "Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje", *Temida*, br. 4 (2011), str. 44.

¹⁸ FBI, *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*, str. 12.

*priznala da je nekada bila muškarac. Tada ju je muškarac počeo udarati sve dok nije izdahнула. Muškarac je opravdavao svoje postupke ističući da je “zavaran njenom rodnom prezentacijom”.*¹⁹

Na osnovu prikazanog, sasvim je jasno da se nikako ne smije zaključiti da su krivična djela počinjena iz mržnje istovrsna krivična djela. Prema kriterijima koje nudi Federal Bureau of Investigation (FBI), krivična djela počinjena iz mržnje mogu se ispoljiti u vidu paljevina, svih oblika nasilja usmjerenih na život i tijelo osobe, podmičivanja, provala, krivotvorenja, uništavanja imovine/vandalizma, zloupotreba droge, pronevjera, iznuda/ucjena, djela prevare, trgovine ljudima, kindapovanja, razbojništva, delikata vezanih za prostituciju i seksualne slobode itd.²⁰ Pojavni oblici krivičnih djela počinjenih iz mržnje veoma su različiti i u Bosni i Hercegovini, pa se u praksi krivičnog pravosuđa susreću djela u rasponu od onih vezanih za verbalne i fizičke napade do onih vezanih za materijalna oštećenja i rušenja vjerskih objekata²¹.

2.2. Terminologija: mržnja ili predrasuda

Termin krivično djelo počinjeno iz mržnje postao je uvriježen u literaturi širom svijeta.²² Sam naziv ima svoje prednosti i nedostatke. Naime, neka je djela važno označiti kao krivična djela počinjena iz mržnje jer to zaštićenoj grupi pruža posebnu sigurnost i povjerenje u sistem jedne države.²³ Bez obzira na to, emotivni karakter ovih termina može dovesti do zablude. Naime, može se doći u situaciju da se jaka emotivna razdraženost počinitelja krivičnog djela tumači kao “mržnja”,²⁴ te da se očekuje

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Vidi više u: FBI, *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*, str. 37–40.

²¹ OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 8.

²² U domaćoj i stranoj literaturi često se koristi i termin “zločin iz mržnje”. On prvenstveno označava sva neprihvatljiva ponašanja koja su propisana pravnom normom (uključujući npr. i prekršaje), a čiji je počinitelj motiviran predrasudama, pa je jasno da se radi o širem pojmu od krivičnog djela počinjenog iz mržnje. Vidi više u: Tripković, “Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje”, str. 39.

²³ Andrew Smith, “Razumijevanje granice u Bosni i Hercegovini: pozivanje na mržnju koje predstavlja podsticanje na neprijateljstvo, diskriminaciju i nasilje”, u *Krivična djela počinjena iz mržnje: izazovi reguliranja i procesuiranja u BiH*, ur. Edin Hodžić i Amra Mehmedić (Sarajevo: Centar za društvena istraživanja Analitika, 2013), str. 81-103.

²⁴ *Ibid.*

procesuiranje tog djela kao krivičnog djela počinjenog iz mržnje. Ipak, do procesuiranja u tom pravcu neće doći. Naime, ODIHR je ponudio jasne odrednice krivičnog djela počinjenog iz mržnje,²⁵ a to su:

- radnja koja je već propisana kao krivično djelo u krivičnom zakonu (tj. “baza”) i
- predrasuda kao motiv, što znači da je počinitelj žrtvu izabrao na temelju njenog “zaštićenog” obilježja.²⁶

Tako, mnoga su ubistva počinjena iz mržnje prema nekoj osobi (žrtvi), ali ne predstavljaju krivična djela počinjena iz mržnje budući da žrtva nije odabrana na osnovu njenih zaštićenih obilježja. S druge strane, ubistvo može predstavljati krivično djelo počinjeno iz mržnje i onda kada počinitelj uopće ne poznaje žrtvu.²⁷

Zbog navedenih mogućih nejasnoća, važno je ukazati na sve češću upotrebu termina krivično djelo počinjeno iz predrasude. Taj termin preciznije određuje o čemu se zapravo radi kada je riječ o ovim krivičnim djelima, pa je jasno da su izrazi koji konotiraju predrasude, izgovoreni prije, za vrijeme ili nakon izvršenja krivičnog djela, pokazatelji predrasude kao motivacije počinitelja za izvršenje krivičnog djela.²⁸

2.3. Drugi incidenti počinjeni iz mržnje

Iz prethodnog dijela Vodiča može se zaključiti da nisu sva kažnjiva ponašanja koja su počinjena iz mržnje ujedno i krivična djela počinjena iz mržnje. Zbog toga treba praviti razliku između termina “incident počinjen iz mržnje/predrasude” i “krivično djelo počinjeno iz mržnje”. Prvi je pojam širi – on obuhvata i krivična djela, ali se ne ograničava na njih. U realnim situacijama nerijetko je otežano odrediti

²⁵ Njih prihvata i većina autora koji se bave problematikom zločina iz mržnje. Vidjeti više u: Lučić-Čatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*; Smith, “Hate Crimes or Hate Speech? Incitement to hostility, discrimination and violence in Bosnia Herzegovina”; Tripković, “Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje”, str. 39.

²⁶ OSCE/ODIHR, *Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za Bosnu i Hercegovinu*, str. 21.

²⁷ OSCE/ODIHR, *Preventing and responding hate crimes: A resource guide for NGOs in the OSCE region* (Warsaw: OSCE/ODIHR, 2009).

²⁸ Andrew Smith, “Razumijevanje granice u Bosni i Hercegovini: pozivanje na mržnju koje predstavlja podsticanje na neprijateljstvo, diskriminaciju i nasilje”

granicu kada se incident počinjen iz mržnje može kvalificirati kao krivično djelo. Najčešći incidenti koji stvaraju takav vid problema su govor mržnje i diskriminacija, a važnost njihovog poznavanja je i u tome što oni često prethode krivičnim djelima iz mržnje.²⁹

U raspravama o borbi protiv netolerancije i predrasuda u društvu, uključujući i rasprave o krivičnopravnoj reakciji na ta ponašanja, izrazi krivično djelo iz mržnje i “govor mržnje” često se miješaju.³⁰ To je neopravdano jer svako od ova dva različita ponašanja zahtijeva specifičnu reakciju. Naime, nije svaki govor mržnje i krivično djelo počinjeno iz mržnje. Jedan od razloga za to je i to što je u određenom broju slučajeva “govor mržnje” zaštićen pravom na slobodu izražavanja.³¹ Kada se radi o slobodi izražavanja, a kada o govoru mržnje kao prekršaju ili govoru mržnje kao krivičnom djelu, često je pitanje na koje se mora odgovoriti u praksi, od čega često zavisi odluka o pokretanju istrage/krivičnog postupka.

Ne postoji općeprihvaćena definicija “govora mržnje”. Ipak, definicija “govora mržnje” na koju se najčešće referira je ona koju je formuliralo Vijeće Evrope.

Definicija pojma “govor mržnje”

...svi oblici izraza koji šire, potiču, promoviraju ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući: netoleranciju izraženu kroz agresivni nacionalizam i etnocentrizam, diskriminaciju i neprijateljstvo prema manjinama, migrantima i osobama imigrantskog porijekla.³²

Vijeće Evrope

Veoma koristan test za donošenje zaključka o postojanju ili nepostojanju govora mržnje koji prerasta u krivično djelo izazivanja/poticanja na mržnju nudi organizacija Article 19. Taj test se odnosi na razmatranje:

²⁹ OSCE/ODIHR, *Preventing and responding hate crimes: A resource guide for NGOs in the OSCE region*, str. 16.

³⁰ Andrew Smith, “Razumijevanje granice u Bosni i Hercegovini: pozivanje na mržnju koje predstavlja podsticanje na neprijateljstvo, diskriminaciju i nasilje”, str. 87.

³¹ Andrew Smith, “Razumijevanje granice u Bosni i Hercegovini: pozivanje na mržnju koje predstavlja podsticanje na neprijateljstvo, diskriminaciju i nasilje”, str. 87.

³² Vijeće Evrope, Recommendation No. R (97) 20.

- **konteksta** (Da li je kontekst u kojem je konkretan govor izrečen takav da se u velikoj mjeri povećava vjerovatnoća da će publika osjećati potrebu da preduzme neke neprihvatljive radnje?)
- **položaja i uloge govornika** (Da li je položaj govornika takav da bi mogao dati priliku da govornik dobije širu podršku za svoje mišljenje – npr. lideri političkih partija?)
- **namjere** (Da li govornik ima namjeru da podstakne određene akcije iznošenjem svojih stavova, mišljenja ili vjerovanja, a te akcije se mogu ogledati u diskriminaciji, neprijateljstvu ili nasilju prema određenoj grupi?)
- **sadržaja izraza** (Da li je izraz takav da oblikom i stilom direktno poziva na nasilje ili diskriminaciju?)
- **opsega izraza** (Da li se radi o javnom izražavanju? Da li se radi o nekom obliku izražavanja kao sredstvu za širenje informacija – npr. medijski prilozima, umjetnička djela i sl.? Koliki je domet konkretnog izraza?)
- **vjerovatnoće nastupanja štetne posljedice** (Da li bi konkretne izjave mogle imati posljedice u praksi?)³³

U slučaju da je prethodno navedeni test pozitivan, to i dalje ne znači da se radi o govoru mržnje kao krivičnom djelu. Naime, u Bosni i Hercegovini, kao i u nekim drugim državama, inkriminirani su samo neki od oblika govora mržnje – tako se govor mržnje koji izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu i vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost ima smatrati krivičnim djelom.³⁴

Očigledno je da inkriminacija u krivičnim zakonima Bosne i Hercegovine obuhvata znatno manje oblika govora mržnje nego što je to propisano definicijom Vijeća Evrope.³⁵ Bez obzira na navedeno, govor opterećen predrasudama uvijek treba iskoristiti kao dokaz motiviranosti predrasudama prema nekoj grupi.³⁶ Dakle, to treba učiniti uvijek kada se govor mržnje javlja uz neko krivično djelo koje je propisano krivičnim zakonom.

³³ Vidi više u: Article 19, Prohibiting incitement to discrimination, hostility, or violence: Policy brief (London: Article 19, 2012), str. 29–41.

³⁴ OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 10.

³⁵ Treba napomenuti da se Zakonom o zabrani diskriminacije, Zakonom o ravnopravnosti spolova i Zakonom o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH, djelimično obuhvata "govor mržnje". Vidjeti više u Lučić-Čatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 18-19.

³⁶ OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 11.

Ponašanja koja predstavljaju krivična djela počinjena iz mržnje nerijetko se dovode u vezu i sa diskriminacijom. Razlog treba tražiti u tome što se ona može ispoljiti kroz uskraćivanje određenih prava pojedincu isključivo zbog njegovih karakteristika.³⁷

Definicija pojma “diskriminacija”

...svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi prava i sloboda u svim oblastima javnog života.³⁸

Zakon o zabrani diskriminacije

Zaista, u krivičnim djelima počinjenim iz mržnje može biti elemenata diskriminacije. Međutim, neophodno je napraviti distinkciju između spomenutih termina, odnosno spomenutih pojava. Kako je prethodno naglašeno, krivično djelo počinjeno iz mržnje mora biti propisano u krivičnom zakonu kao krivično djelo. Sa druge strane, diskriminacija u većini pravosudnih sistema u potpunosti potpada pod građansko pravo.³⁹

³⁷ *Ibid.*

³⁸ “Zakon o zabrani diskriminacije”, *Službeni glasnik BiH* 59/9, član 2.

³⁹ Vidjeti više u: OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 11.

3.

Posljedice krivičnog djela počinjenog iz mržnje kao negativne društvene pojave

3.1. Utjecaj krivičnog djela počinjenog iz mržnje na žrtvu

Posljedice svih krivičnih djela su teške na svoj način. Ipak, posljedice koje ostavljaju krivična djela počinjena iz mržnje specifične su u odnosu na posljedice drugih delikata. Ta specifičnost ogleda se u različitim i vrlo snažnim efektima koje takvo djelo u pravilu ima na pojedinca i/ili grupu kojoj on pripada, ali i na cjelokupnu društvenu zajednicu.

Kao i kod većine drugih delikata, žrtve krivičnih djela počinjenih iz mržnje nalaze se u stanju nevjerice, šoka i negiranja. Emotivni nemir žrtava ovih krivičnih djela sastoji se od bijesa, konfuzije, frustracije, osjećaja krivice i tuge.⁴⁰ Ovo emocionalno stanje, između ostalog, izazvano je time što je žrtva izabrana na osnovu toga “što jeste”, odnosno na osnovu onih karakteristika koje ne može ili teško da može promijeniti (npr. rasa, vjera, nacionalna pripadnost, seksualna orijentacija i sl.), ali i uvjerenjem žrtve da se napad na nju ili njenu porodicu može ponoviti bilo kada. Na kraju, izvor posebne frustracije za žrtvu predstavlja i to što postoji rasprostranjeno uvjerenje da državni sistem pridaje manji značaj krivičnim djelima koja su počinjena iz mržnje nego drugim “običnim” krivičnim djelima.⁴¹ Tako žrtva sve manje vjeruje osobama koje imaju karakteristike napadača, što slabi povjerenje u cijelu zajednicu i ukupni državni sistem.

Neki jedinstveni efekti krivičnog djela počinjenog iz mržnje direktno su vezani za njegovu fenomenologiju. Naime, ova krivična djela veoma često bivaju počinjena u grupama, što stvara efekt difuzije odgovornosti (niko ne preuzima odgovornost za njih), generira hrabrost počinitelja, te ima

⁴⁰ Karen A. McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals* (Newton: National Center for Hate Crime Prevention, Education Development Center, Inc., 2000), str. 34.

⁴¹ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual* (Nashville: Community Research Associates, 1999).

tendenciju da poveća “zlobu” prilikom izvršenja krivičnog djela.⁴² Svi navedeni faktori dovode do toga da posljedica djela bude teža, a posebno teške traume ostavljaju masovna ubistva iz mržnje. Iako među autorima ne postoji saglasnost u određenju ovakvih krivičnih djela, sasvim je jasno da ona podrazumijevaju veliki broj žrtava, koje su viktimizirane u određenom intervalu, pri čemu ubistva moraju biti jedinstvena i kontinuirana (bez “perioda hlađenja”, koji je karakterističan za serijska ubistva), kao i dio jedinstvenog umišljaja počinitelja.⁴³

Jedan od primjera masovnog ubistva iz mržnje u Bosni i Hercegovini je onaj iz 2002. godine, kada je u Konjicu (Federacija BiH), uoči katoličkog Božića, muškarac (Bošnjak) ušao u kuću povratnika hrvatske nacionalnosti i za trpezarijskim stolom ubio oca i njegove dvije kćerke, dok je sina teško ranio. Tokom krivičnog postupka dokazano je da je počinitelj prethodno donio odluku da preduzme određene kriminalne radnje prema bilo kome ko je hrvatske nacionalnosti i da to učini na Božić. Tako je utvrđeno da su jedini razlog stradanja nevine porodice nacionalne i vjerske predrasude počinitelja. U cilju ispunjavanja svrhe kažnjavanja sud je počinitelju izrekao kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 35 godina.⁴⁴

Posebnu dimenziju psihološkog stanja žrtve krivičnih djela počinjenih iz mržnje, koje se ogleda u osjećaju straha žrtve tog djela, daje njeno uvjerenje da je krivično djelo imalo poseban cilj. To je zaista tako. “Zločin mržnje” je zapravo “zločin poruke”, a žrtva je “bezlična”, tj. ona je slučajno izabrani objekt koji bi takvu poruku o mržnji i netrpeljivosti mogao prenijeti ostalim članovima svoje grupe, ali i društvu u cjelini.⁴⁵

Očigledno je da žrtve krivičnih djela počinjenih iz mržnje mogu biti povrijeđene ili ugrožene na različite načine. Prema navodima McLaughlin i sar., njihove povrede ili traume mogu se ispoljiti u vidu:

- psihičkih trauma (početna kriza i dugoročne reakcije na stres),
- fizičkih povreda i

⁴² *Ibid*, str. 60.

⁴³ Tripković, “Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje”, str. 46.

⁴⁴ Vrhovni sud Federacije BiH, Presuda br. Kž-414/03, 21. 1. 2004.

⁴⁵ Tripković, “Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje”, str. 49.

➤ **finansijskog gubitka.**⁴⁶

Posebno značajan problem kod ovog oblika kriminaliteta jest visoka stopa **sekundarne viktimizacije** žrtve.⁴⁷ Sekundarna viktimizacija nastaje žrtvinim doživljavanjem odbačenosti od zajednice i nedostatka očekivane podrške, čemu doprinosi i neosjetljivost drugih pripadnika zajednice. Naime, za razliku od žrtava mnogih drugih krivičnih djela, žrtve krivičnih djela počinjenih iz mržnje često nisu u stanju racionalizirati situaciju i tako načiniti prvi korak ka prevazilaženju posljedica koje je konkretno djelo na njih ostavilo.⁴⁸

Većina žrtava krivičnog djela počinjenog iz mržnje doživi sekundarnu viktimizaciju prilikom pokušaja dobijanja odgovarajuće zaštite od ustanova koje takvu zaštitu pružaju. Jedan od najtežih oblika takve viktimizacije događa se kada profesionalci, u okviru vršenja svoje dužnosti u pružanju pomoći žrtvi, ispoljavaju iste predrasude kao i neki drugi članovi zajednice ili kada zbog ličnih predrasuda minimiziraju težinu krivičnog djela.⁴⁹ Treba reći i to da se sekundarna viktimizacija u ovom smislu može doživjeti na svim mjestima (ili u svim institucijama), a može se javiti i u komunikaciji sa prijateljima, porodicom, vjerskim službenikom, medijima, edukatorima i sl.

3.2. Utjecaj krivičnog djela počinjenog iz mržnje na zajednicu

Posljedice krivičnih djela počinjenih iz mržnje šire se od neposredne žrtve u vidu koncentričnih krugova, preko zajednice neposredne žrtve u susjedstvu, zajednice neposredne žrtve van susjedstva, ostalih zajednica koje su česta meta napada, do svih onih ljudi koji bi se sa žrtvom mogli identificirati kao ljudska bića.⁵⁰ Takav efekt krivičnog djela iz mržnje pospješeno je projekcijom konkretnog događaja na članove šire zajednice. Naime, svi članovi zajednice koji dijele ciljanu karakteristiku sa žrtvom krivičnog djela počinjenog iz mržnje osjećaju se viktimiziranim, dok se pripadnici drugih grupa podsjećaju na

⁴⁶ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 32.

⁴⁷ Tripković, "Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje", str. 43.

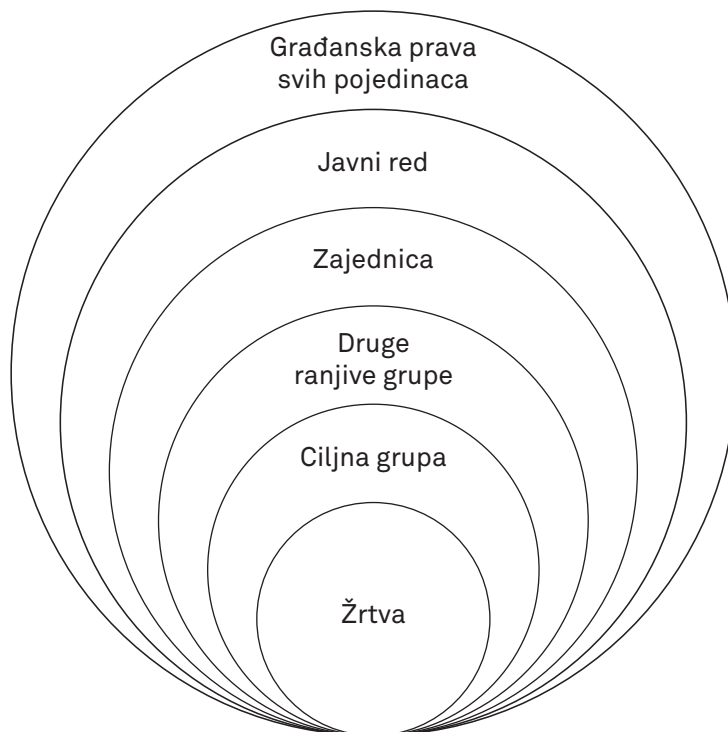
⁴⁸ *Ibid*, str. 42.

⁴⁹ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 33.

⁵⁰ Tripković, "Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje", str. 40.

vlastitu ranjivost na slične napade.⁵¹ Tako veliki broj članova konkretne društvene zajednice živi u strahu. Taj strah veoma često utječe na to da krivična djela počinjena iz mržnje eskaliraju u veće sukobe, što je obično slučaj kada pripadnici dominantne grupe smatraju da su napadnuti.⁵² Sve to ima utjecaja na društvene odnose i vladavinu prava unutar šire zajednice.

Slika 1. Efekti (posljedice) krivičnog djela počinjenog iz mržnje

Izvor: McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 47.

⁵¹ OSCE/ODIHR, *Hate Crime Laws – A Practical Guide* (Warsaw: OSCE/ODIHR, 2009), str. 20.

⁵² Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 60.

Meta napada krivičnog djela počinjenog iz mržnje može biti i sama imovina, koja se dovodi u vezu sa pojedincem ili grupom koja dijeli zaštićene karakteristike. Napad na vjerske objekte čest je scenarij kod krivičnih djela počinjenih iz mržnje, a napadi na sveta mjesta ili objekte, u poređenju sa drugim oblicima vandalizma, obično nanose mnogo više štete zajednici.⁵³ Takvi napadi na vjerske objekte česti su i u Bosni i Hercegovini.⁵⁴

Efekti koje krivična djela počinjena iz mržnje ostavljaju na zajednicu raznoliki su i brojni, pa se njihovo taksativno nabranje čini nemogućim. Ipak, među najočiglednijim efektima ovih krivičnih djela su:

- velika finansijska izdvajanja,⁵⁵
- polariziranje zajednice – “mi protiv njih”,
- revanšizam,
- stvaranje nepotrebnih tenzija,
- gubljenje duha zajedništva,
- pad morala,
- kreiranje i akumulacija bijesa,
- uništavanje imovine,
- smanjenje vrijednosti imovine (cijene nekretnina),
- oduzimanje vremena potrebnog za provođenje pozitivnih programa u zajednici,
- ograničavanje mogućnosti za pozitivne socijalne interakcije,
- zahtjev za povećanjem stepena sigurnosti u školama, preduzećima, vjerskim objektima, naseljima i sl.,
- zahtjev za povećanom pažnjom organa formalne socijalne kontrole.⁵⁶

⁵³ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 42.

⁵⁴ OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenta motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 8.

⁵⁵ Naime, za uspješno suprotstavljanje kriminalitetu iz mržnje potrebno je provoditi planski osmišljene i organizirano preduzete programe prevencije (uključujući primarnu, sekundarnu i tercijarnu prevenciju), ali i organizirati adekvatne obuke za pripadnike policijskih i pravosudnih organa u cilju pospješivanja efikasnosti procesuiranja ovih krivičnih djela. Vidjeti više u: OSCE/ODIHR, *Challenges and Responses to Hate-Motivated Incidents in the OSCE region*, str. 35–41. Pored toga, neophodna su finansijska izdvajanja za provođenje postpenalnog tretmana, koji je izuzetno važno primijeniti na počinitelje ovog oblika kriminaliteta, te finansijska izdvajanja za nadoknadu materijalne i nematerijalne štete za žrtve.

⁵⁶ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 63.

Veoma je važno da praktičari koji rade na predmetima koji se odnose na krivična djela počinjena iz mržnje poznaju njihove efekte. Policijski službenici trebaju ih poznavati zbog:

- prepoznavanja potencijalnih fizičkih povreda žrtve,
- sigurnosti službenika,
- zaštite službenika od mogućih pravnih sporova i posljedica (npr.: prekomjerna upotreba sile, prikupljanje dokaza na nezakonit način, nemaran odnos prema istrazi),
- pružanja više pomoći žrtvama za kraće vrijeme,
- lakšeg prikupljanja dokaza.⁵⁷

Sve navedeno ide u prilog zaključku da su efekti krivičnih djela (i drugih incidenata) počinjenih iz mržnje za žrtve teži od efekata “običnih” krivičnih djela. Naime, njima se uskraćuje pravo određenim zajednicama da budu dio društva.⁵⁸

Poznavanje efekata krivičnog djela počinjenog iz mržnje omogućit će tužiocima da lakše donesu odluke koje se odnose na procesuiranje krivičnog djela, ali će im pomoći i u zastupanju optužnice pred nadležnim sudom. Sa druge strane, prilikom donošenja konačne odluke, odnosno izbora vrste i mjere krivičnopravne sankcije, sudovi trebaju uzeti u obzir i okolnosti koje se odnose na jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, pa je za donošenje adekvatne odluke potrebno poznavanje efekata krivičnih djela počinjenih iz mržnje na pojedince i širu zajednicu.

Osim navedenog, a što je posebno značajno, znanje praktičara o efektima krivičnih djela počinjenih iz mržnje doprinijet će smanjenju sekundarne viktimizacije žrtava.

⁵⁷ *Ibid*, str. 59.

⁵⁸ OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 7.

4.

Počinitelji krivičnih djela iz mržnje

4.1. Tipologija počinitelja

Inspirirani različitim etiološkim i fenomenološkim karakteristikama krivičnih djela počinjenih iz mržnje,⁵⁹ autori koji govore o ovoj problematici izvršili su klasifikaciju njihovih počinitelja. Najčešće se govori o trostepenoj klasifikaciji počinitelja krivičnih djela počinjenih iz mržnje. To su:

- počinitelji iz zabave (Thrill-Seeking Offenders),
- reaktivni počinitelji (Reactive Offenders) i
- počinitelji misionari (Mission Offenders).⁶⁰

Počinitelji iz zabave (Thrill-Seeking Offenders) su, u pravilu, počinitelji najlakših oblika krivičnih djela počinjenih iz mržnje.⁶¹ Ono što primarno odlikuje ovaj tip počinitelja jest to da se obično radi o tinejdžerima koji su formirali određene grupe i koji nemaju čvrsto formirane stereotipne stavove. Obično se ne radi o pripadnicima organiziranih grupa mržnje,⁶² te grupe u kojima oni djeluju karakterizira loša organizacija, sporost i haotičnost⁶³. Nema nekih posebnih događaja koji počinitelje ovog tipa podstiču na izvršenje krivičnih djela iz mržnje. Naime, njihov je motiv za izvršenje krivičnog djela

⁵⁹ Nema pravila koje određuje ko može biti počinitelj krivičnog djela iz mržnje, niti kako će to krivično djelo biti počinjeno. To nužno ne moraju biti osobe koje su prethodno ispoljavale predrasude ili osobe koje pripadaju desničarskim grupama.

⁶⁰ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 19; American Prosecutors Research Institute, *A Local Prosecutor's Guide for Responding to Hate Crimes* (Arlington: American Prosecutors Research Institute, 2001), str. 7; McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 48.

⁶¹ Tripković, "Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje", str. 40.

⁶² McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 49.

⁶³ Tripković, "Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje", str. 40.

traženje uzbuđenja, prihvatanje od vršnjaka ili iskusnijih članova grupe, kao i hvalisanje i stjecanje priznanja od “družine”.⁶⁴ Tako, počinitelji iz zabave najčešće nasumično odabiru svoje žrtve, pa napad može biti usmjeren na bilo kojeg člana ranjive grupe. Kako su ovi napadi teško predvidljivi i nasumični, njihove je počinitelje često teško identificirati. Naime, počinitelji ovog tipa za izvršenje krivičnog djela preferiraju ona mjesta koja nisu “teren” počinitelja, ali jesu prostori koja često posjećuju pripadnici ciljanih grupa.⁶⁵ Iako njihovi napadi izazivaju različite posljedice, posebno treba ukazati na sklonost počinitelja iz zabave ka vandalizmu.⁶⁶

Kako predrasude ovih počinitelja nisu izražene, snažan i adekvatan društveni odgovor, koji ne mora uključivati visok stepen represije, može ih odvratiti od recidivizma.⁶⁷

Reaktivni tip počinitelja (Reactive Offenders) percipira ugroženost njegovih prava i privilegija samim prisustvom određene grupe. Ovi počinitelji obično nemaju kriminalnu prošlost i u pravilu nisu povezani sa organiziranim grupama mržnje, iako mogu uspostaviti kontakte sa njima zbog ublažavanja percipirane prijetnje.⁶⁸ Naime, ove delikte pospješuje percepcija počinitelja da određena grupa prijeti njihovom načinu života, zajednici, radnom mjestu, privilegijama i sl. Tako se njihov motiv za izvršenje krivičnog djela ogleda u navodnoj zaštiti/odbrani od percipirane prijetnje, koju predstavlja sama prisutnost pripadnika određene grupe, ali to može biti i reakcija na prethodni stvarni ili umišljeni incident iz mržnje.⁶⁹ Zbog toga počinitelji ovog tipa žele izazvati strah kako bi “poslali poruku” da će otjerati “uljeze”,⁷⁰ te za svoje žrtve odabiru upravo pojedince ili grupe pojedinaca za koje smatraju da predstavljaju prijetnju. Kako bi ostvarili svoje ciljeve, za mjesto počinjenja najčešće biraju vlastito susjedstvo, školu ili radno mjesto.⁷¹ Treba kazati da ovi počinitelji osjećaju veoma malo krivice za svoje

⁶⁴ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 49.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ American Prosecutors Research Institute, *A Local Prosecutor's Guide for Responding to Hate Crimes*, str. 7.

⁶⁷ Tripković, “Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje”, str. 40.

⁶⁸ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 20.

⁶⁹ Tripković, “Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje”, str. 41.

⁷⁰ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 49.

⁷¹ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 50.

ponašanje jer smatraju da imaju pravo reagirati na njihov osjećaj povrede zbog samog prisustva žrtve u njihovoj sredini. S druge strane, ako percipirane prijetnje splasnu, smanjuje se i intenzitet reakcije počinitelja.⁷²

Važno je istaći da su krivična djela koja izvrši ovaj tip počinitelja u pravilu usmjerena protiv imovine i protiv života i tijela, ali su povrede, odnosno šteta, često intenzivnije u odnosu na istovrsna krivična djela počinjena iz zabave, te se u cilju ostvarenja svrhe kažnjavanja očekuje i represivnija reakcija.⁷³

Misionarski tip počinitelja (Mission Offenders) najviše se razlikuje od prethodnih tipova počinitelja prema njegovoj ličnosti i prema vrstama djela koja nastaju kao rezultat njegovih stereotipnih stavova. Ovi su počinitelji osobe sa izraženo iskrivljenom slikom stvarnosti i prisutnim patološkim problemima, pa događaje koji ih okružuju tumače jednostrano, preuveličavajući teškoće koje nastaju kao posljedica suživota različitih društvenih grupa.⁷⁴ Uz česte pokazatelje psihoze i mentalne probleme, koji mogu izazvati halucinacije, počinitelje ovog tipa odlikuje i umanjena sposobnost razumijevanja i povlačenje/skrivanje od drugih ljudi.⁷⁵ Oni percipiraju svoje žrtve, odnosno grupe kojima žrtve pripadaju, kao zle, neljudske ili animalne. Počinitelj vjeruje da ga je poslala “viša sila” (Bog i sl.) da spasi svijet od zla, pa često ima osjećaj hitnosti djelovanja (“prije nego što bude prekasno”).⁷⁶ Zbog svega toga ovi počinitelji biraju žrtve koje smatraju odgovornim za svoje frustracije, a to može biti bilo koji član ciljane grupe. Mjesta na kojima izvršavaju krivična djela upravo su ona na kojima postoji vjerovatnoća da će sresti pripadnike ciljane grupe.

Počinitelji misionari su počinitelji najtežih krivičnih djela iz mržnje, a njihova misija često se završava samoubistvom. U slučaju da budu lišeni slobode, očekuje se da budu strogo kažnjeni, iako je teško očekivati efektivnu resocijalizaciju.⁷⁷

Poznavanje tipologije počinitelja krivičnih djela počinjenih iz mržnje i karakteristika pojedinih tipova počinitelja naročito je značajno jer doprinosi prepoznavanju osumnjičenih, pronalaženju počinitelja,

⁷² American Prosecutors Research Institute, *A Local Prosecutor's Guide for Responding to Hate Crimes*, str. 7.

⁷³ Tripković, “Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje”, str. 41.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 51.

⁷⁶ American Prosecutors Research Institute, *A Local Prosecutor's Guide for Responding to Hate Crimes*, str. 7.

⁷⁷ Tripković, “Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje”, str. 41.

stjecanju uvida u percepciju žrtve o njegovoj ili njenoj ranjivosti, stjecanju uvida u prirodu i intenzitet motivacije, određenju vjerovatnoće eskalacije ili predviđanju odgovora zajednice.

4.2. Karakteristike grupa

Zbog sklonosti počinitelja krivičnih djela počinjenih iz mržnje ka organiziranju u grupe, u cilju efektivnog suprotstavljanja ovom obliku kriminaliteta neophodno je poznavati i njihove glavne karakteristike.

Organizirane grupe mržnje su organizacije koje za osnovni cilj imaju promoviranje mržnje, neprijateljstva i zlobe prema određenim osobama i njihovim zajednicama zbog konkretnih karakteristika članova te zajednice, koje se razlikuju od karakteristika pripadnika organizirane grupe mržnje.⁷⁸

Organizirane grupe mržnje nisu nova pojava u društvu. Postojale su u svim društvenim zajednicama, ali u različitim oblicima. Njihov broj kao i broj njihovih članova rastao je u periodima povećanih migracija, periodima kada su obespravljene grupe pokušavale povećati svoju političku i ekonomsku moć, ali i u razdobljima ekonomske nestabilnosti, kada ljudi traže “žrtvenog jarca” kao krivca za nezaposlenost.⁷⁹

Osnovne odlike organiziranih grupa mržnje su:

- Mogu biti u rasponu od lokalnih, slabo strukturiranih grupa, pa sve do međunarodnih grupa sa složenom strukturom.
- Mnogi čelnici takvih grupa imaju tendenciju da se prikažu kao prihvatljiva strana (“prava strana”), što nastoje postići iznošenjem svojih ideja i uvjerenja, pritom ne prikazujući svoju ekstremnu stranu.
- Često imaju tendenciju ka razdvajanju (fragmentiranju) zbog nesuglasica.
- Iako obično nisu službeni članovi organiziranih grupa mržnje, skinheads ih često podržavaju i labavo su povezani s njima, crpeći inspiraciju upravo od tih grupa.
- Takve grupe često koriste imena slična onima koja koriste druge grupe mržnje.⁸⁰

⁷⁸ FBI, *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*, str. 9.

⁷⁹ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 54.

⁸⁰ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 21–22.

Ideološko uvjerenje pripadnika organiziranih grupa mržnje razlikuje se od grupe do grupe. Međutim, zajedničko za sve njih jest da su isključivi (npr. izričiti rasisti ili ekstremni nacionalisti), pa ostale smatraju drugačijima (npr. osobama drugog reda).⁸¹ Homofobija je u posljednje vrijeme također dio programa mnogih organiziranih grupa mržnje. U Sjedinjenim Američkim Državama, npr., ove grupe okrivljuju federalnu vladu, međunarodnu jevrejsku zavjeru i komunizam za većinu problema u zemlji.⁸²

Organizirane grupe mržnje veoma često koriste sofisticiran pristup u provođenju njihovih strategija. Oni za slanje svojih poruka često koriste kablovske TV-operatere i internet, a u okviru tih strategija neki od njih često pokušavaju prikazati pozitivnu sliku i kandidirati se na izborima (često pod okriljem glavne političke partije).⁸³ Međutim, u takvim grupama uvijek postoji potencijal za nasilje. Naime, empirijska su istraživanja pokazala da su se krivična djela počinjena iz mržnje, koja su počinili pripadnici organiziranih grupa, mnogo češće manifestirala u obliku nasilja, za razliku od krivičnih djela iz mržnje koja su počinile osobe koje nisu pripadnici takvih grupa.⁸⁴

Skinhead grupe su posebne grupe mržnje koje, češće od drugih grupa, izražavaju nasilničko ponašanje. Pripadnici ovih grupa tipično briju glave (ili sijeku kosu do same kože glave), nose radne čizme (ili Doc Martin cipele), podvezice i džins.⁸⁵ Dakako, to nije nužna karakteristika svih članova, pa treba biti oprezan prilikom procjene. Treba, naime, imati na umu da postoje i drugi mladi ljudi koji imaju takav stil, ali nisu pripadnici ovih grupa, te se nikako ne smije vršiti generalizacija.

⁸¹ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 54.

⁸² *Ibid.*

⁸³ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 22.

⁸⁴ Edward Dunbar, Jary Quinones i Desiree A. Crevecoeur, "Assessment of Hate Crime Offenders: The Role of Bias Intent in Examining Violence Risk", *Journal of Forensic Psychology Practice* 5, br. 1 (2005), str. 12.

⁸⁵ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 22.

“Skinhead grupe su male i labavo organizirane grupe mladih osoba (adolescenata i/ili odraslih mladih ljudi). Većina pripadnika grupe su muškarci, mada i prisustvo osoba ženskog spola nije izuzetak. Napadi koje izvode obično se ogledaju u udarcima šakama, cipelama, noževima, palicama i sličnim predmetima. Neki od njihovih napada su fatalni. Mete ovih grupa često su kancelarije određenih organizacija, gay barovi i sl.”⁸⁶

S obzirom na to da su počinitelji krivičnih djela počinjenih iz mržnje nerijetko pripadnici grupa čiji članovi imaju iste ili slične stavove o drugim grupama, u cilju reagiranja na krivična djela počinjena iz mržnje, potrebno je poznavati karakteristike grupa zasnovanih na mržnji. Prije svega, to će doprinijeti kvalitetu istrage koja se vodi za određeno krivično djelo počinjeno iz mržnje, odnosno svim fazama krivičnog postupka u takvim predmetima.

⁸⁶ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 55.

5.

Pregled regulative u Bosni i Hercegovini

Za praktičare iz krivičnopravne oblasti najvažnija je zakonska definicija svih krivičnih djela, pa tako i zakonska definicija krivičnih djela počinjenih iz mržnje. Zbog toga je neophodno napraviti osvrt na važeće zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini.

Danas u svijetu postoje dva modela inkriminiranja ili, tačnije, uvođenja krivičnog djela počinjenog iz mržnje u krivične zakone. Prvi model se odnosi na propisivanje posebnog krivičnog djela u krivičnom zakonu, a drugi se model odnosi na propisivanje općih otežavajućih okolnosti za krivična djela počinjena iz mržnje.⁸⁷ Oba modela imaju prednosti i nedostatke. U Bosni i Hercegovini primjenjuje se kombinacija spomenutih modela na način da je propisano krivično djelo *Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti*, ali su propisane i otežavajuće okolnosti u slučaju da je krivično djelo počinjeno iz mržnje.⁸⁸ Tako se može reći da se u krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini krivična djela povezana s mržnjom tretiraju na tri načina, i to kao:

- zasebno krivično djelo izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti,
- kvalifikatorna okolnost i
- otežavajuća okolnost prilikom izricanja sankcije.

5.1. Izazivanje mržnje kao zasebno krivično djelo

Propisivanje krivičnih djela iz mržnje, kao zasebnih krivičnih djela u krivičnom zakonu, naročito je opravdano u onim zemljama u kojima su ovakve pojave specifičan i osjetljiv problem,⁸⁹ a može se reći da su u Bosni i Hercegovini krivična djela iz mržnje upravo takav problem.

⁸⁷ Lučić-Čatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 14.

⁸⁸ *Ibid*, str 15.

⁸⁹ Miloš Babić i sar., *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, knjiga II* (Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005), str. 961.

Krivično djelo izazivanja mržnje propisano je u svim krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini kao zasebno krivično djelo.⁹⁰ Inkriminacija je izvršena tako da je suština i smisao krivičnog djela jednaka na svim nivoima jurisdikcije.⁹¹ Ipak, postoje određene razlike u smislu propisivanja elementa javnosti (ovaj element propisuju Krivični zakon Bosne i Hercegovine, kao i Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine) u pogledu zaštićene grupe prema kojoj se djelo može počinuti, u pogledu radnji izvršenja i teritorijalnog određenja (odnosno dijela administrativne strukture Bosne i Hercegovine na kojem se djelo može počinuti), ali i u smislu zapriječene krivičnopravne sankcije.⁹² Spomenute razlike odnose se na osnovni oblik krivičnog djela, dok se razlike u kvalificiranim oblicima ovog djela prvenstveno ogledaju u legislativnoj tehnici, zapriječenoj sankciji, ali i u nekim kvalifikatornim okolnostima.⁹³

U bosanskohercegovačkoj pravosudnoj praksi praktičari imaju značajne teškoće u primjeni odredbi koje opisuju ovo krivično djelo. Te su teškoće primarno izazvane preširoko postavljenim normama, nedefiniranjem pojmova “raspirivanje”, “mržnja”, “razdor” i “netrpeljivost”, kao i postojanjem “elementa javnosti” u nekim od krivičnih zakona.⁹⁴ Zbog toga je korisno predočiti okvirne definicije ključnih pojmova iz zakonskog opisa krivičnog djela izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti:

⁹⁰ “Krivični zakon Bosne i Hercegovine”, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, čl. 145.a), “Krivični zakon Republike Srpske”, *Službeni glasnik Republike Srpske* 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13, čl. 294.a), “Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine”, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine* 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, čl. 163, “Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine”, *Službeni glasnik Brčko Distrikta* 10/03, 45/04, 6/05, 21/10, čl. 160.

⁹¹ Lučić-Čatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 16.

⁹² *Ibid*, Zakonski opis krivičnih djela počinjenih iz mržnje, koja su kao samostalna krivična djela propisana u krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini, prikazana su u prilogu I.

⁹³ Lučić-Čatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 16.

⁹⁴ *Ibid*, str. 25-36. .

- **Izazivanje** znači da se u situacijama kada ne postoji nacionalna, rasna ili vjerska mržnja, ona različitim načinima ili sredstvima izaziva.⁹⁵
- **Raspirivanje** pretpostavlja da navedena mržnja već postoji u manjem intenzitetu, kao latentno stanje, koje se dodatno intenzivira.⁹⁶
- **Mržnja** se manifestira spremnošću da se drugom nanese neko zlo.
- **Razdor** se izražava u razdvojenosti, izolaciji i negiranju svake solidarnosti.⁹⁷
- **Netrpeljivost** je osjećanje koje se izražava u odbojnom i netolerantnom stavu jedne nacionalne, rasne ili vjerske grupe osoba prema drugim nacionalnim, rasnim ili vjerskim grupama osoba.⁹⁸

Na kraju je potrebno napomenuti i to da za postojanje ovog krivičnog djela ne mora doći do ostvarenja posljedice (tj. ugrožavanja zajedničkog života). Dakle, nije neophodno da su navedena mržnja i razdor izazvani, niti je od značaja da li su se i koji daljnji ciljevi željeli time postići.

5.2. Mržnja kao kvalifikatorna okolnost

Element mržnje (predrasude) ima značajan utjecaj na određivanje granica propisane kazne u krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini. Naime, u cilju ostvarenja svrhe kažnjavanja zakonodavac za određeni broj krivičnih djela propisuje teže kvalificirane oblike u slučaju da je motiv za njihovo izvršenje bila mržnja (predrasuda), što se odražava i na visinu zapriječene krivičnopravne sankcije za počinitelje tih krivičnih djela. Time se iskazuje stav društva (države) o značajnoj težini krivičnog djela počinjenog iz mržnje, odnosno o njegovoj pogibeljnosti. Tako, može se primijetiti da:

- Krivični zakon Republike Srpske propisuje mržnju kao kvalifikatornu okolnost kod krivičnih djela *Teško ubistvo, Teška tjelesna povreda, Silovanje, Teška krađa, Razbojništvo, Razbojnička krađa, Oštećenje tuđe stvari i Izazivanje opšte opasnosti*.

⁹⁵ Babić, i sar., *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, knjiga II*, str. 961.

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ Franjo Bačić i sar., *Komentar Krivičnog zakona Socijalističke federativne republike Jugoslavije* (Beograd: Savremena administracija, 1978), str. 473.

⁹⁸ *Ibid.*

- Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine u opisu krivičnih djela *Ubistvo, Teška tjelesna povreda, Silovanje, Teška krađa, Razbojnička krađa, Razbojništvo, Oštećenje tuđe stvari, Izazivanje opšte opasnosti, Uništenje ili oštećenje važnih privrednih objekata ili javnih sprava, Oštećenje zaštitnih naprava na radu, Nepropisno i nepravilno izvođenje građevinskih radova*, propisuje mržnju kao kvalifikatornu okolnost, dok
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine propisuje mržnju (predrasudu) kao kvalifikatornu okolnost kod krivičnog djela *Ubistva, Teške tjelesne povrede, Silovanja i Oštećenja tuđe stvari*.⁹⁹

Važno je napomenuti da je u Krivičnom zakonu Republike Srpske definirano krivično djelo iz mržnje,¹⁰⁰ dok je u Krivičnom zakonu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine element predrasude izražen kao “mržnja”, koja je pritom zakonom definirana.¹⁰¹ Za razliku od spomenutih zakonskih rješenja, u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine predrasuda, kao element kvalificiranih oblika krivičnih djela, ograničena je na “rasne, narodnosne i vjerske” pobude u slučaju krivičnih djela *Ubistvo i Teška tjelesna povreda*, na “etničku, narodnosnu, rasnu, vjersku ili jezičku” netrpeljivost u slučaju krivičnog djela *Silovanje*, te na razlike u “etničkoj ili narodnosnoj pripadnosti, rasi, vjeroispovijesti, spolu ili jeziku” u slučaju krivičnog djela *Oštećenje tuđe stvari*.

Za razliku od entitetskih krivičnih zakona i Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Bosne i Hercegovine ne propisuje predrasudu kao kvalifikatornu okolnost za djela koja su propisana ovim pravnim aktom. No, to se nameće kao logično rješenje zbog specifičnosti ovog zakona.¹⁰² Naime, Sud Bosne i Hercegovine nije nadležan za krivična djela kao što su *Ubistvo, Teško*

⁹⁹ Tabela prikaz krivičnih djela u svim krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini kod kojih se mržnja javlja kao kvalifikatorna okolnost dostupan je u prilogu II.

¹⁰⁰ Opis krivičnog djela iz mržnje iz čl. 147. st. 25. Krivičnog zakona Republike Srpske glasi: “Krivično djelo iz mržnje je djelo izvršeno u potpunosti ili djelimično zbog rasne, nacionalne ili etničke pripadnosti, jezika, vjerskog uvjerenja, boje kože, pola ili seksualne orijentacije, zdravstvenog statusa ili rodnog identiteta nekog lica.”

¹⁰¹ Opis “mržnje” iz čl. 2. st. 37. Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine glasi: “Mržnja predstavlja pobudu za izvršenje krivičnog djela, propisanog ovim zakonom, koja je u cjelini ili djelimično zasnovana na razlikama po osnovu stvarnog ili pretpostavljenog etničkog ili nacionalnog porijekla, jezika ili pisma, vjerskih uvjerenja, rase, boje kože, pola, polne orijentacije, političkog ili drugog uvjerenja, socijalnog porijekla, društvenog položaja, dobi, zdravstvenog statusa ili drugih osobina, ili zbog dovođenja u vezu sa osobama koje imaju neku od navedenih različitih osobina.”

¹⁰² Lučić-Čatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 15-16.

ubistvo, Teška tjelesna povreda, Silovanje, Oštećenje tuđe stvari, Teška krađa, Razbojnička krađa, Razbojništvo ili Izazivanje opšte opasnosti.

5.3. Mržnja kao otežavajuća okolnost za sva krivična djela

Činjenica da je neko krivično djelo počinjeno iz mržnje, odnosno kao rezultat određene predrasude, ima utjecaja i na odmjeravanje krivičnopravne sankcije u svakom konkretnom slučaju. Ukoliko postoji kvalificirani oblik krivičnog djela, koji uvjetuje predrasuda/mržnja, tužioc i to trebaju iskoristiti, a ako, pak, ne postoji, prilikom odmjeravanja kazne sud mora uzeti u obzir i motiv počinitelja.¹⁰³ Naime, Krivični zakon Republike Srpske i Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine izričito propisuju mržnju kao otežavajuću okolnost prilikom izbora vrste i mjere krivičnopravne sankcije za počinitelja bilo kojeg krivičnog djela ukoliko ne postoji odredba o kvalificiranom obliku tog konkretnog krivičnog djela. Za razliku od spomenutih zakona, Krivični zakon Bosne i Hercegovine i Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, iako nisu neposredno propisali mržnju kao otežavajuću okolnost, u općim pravilima za odmjeravanje kazne predviđaju uzimanje u obzir “pobuda iz kojih je djelo počinjeno”, pa je na taj način indirektno omogućeno teže kažnjavanje počinitelja krivičnih djela iz mržnje.¹⁰⁴

Na temelju svega navedenog, može se zaključiti da će se počinitelj bilo kojeg krivičnog djela u Bosni i Hercegovini, ukoliko je u potpunosti ili djelimično bio motiviran mržnjom, teže kazniti nego u slučaju da je djelo počinio iz nekog drugog motiva.

¹⁰³ OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*.

¹⁰⁴ “Krivični zakon Bosne i Hercegovine”, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, čl. 48, “Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine”, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine* 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, čl. 49.

6.

Kako prepoznati krivično djelo počinjeno iz mržnje?

6.1. Osnovni indikatori predrasude/mržnje

Da bi se osiguralo efikasno i efektivno suprotstavljanje kriminalitetu počinjenom iz mržnje, prije svega je neophodno prepoznati takvo ponašanje. Jedan od osnovnih faktora koji to otežava sam je karakter osnovnog elementa krivičnog djela počinjenog iz mržnje, tj. njegovog motiva, koji se ogleda isključivo u predrasudama. Kako je motivacija subjektivnoga karaktera, teško je sa sigurnošću reći kada je neko krivično djelo rezultat predrasude počinitelja. Zbog toga djelatnici u svim organima uključenim u suzbijanje i procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje trebaju poznavati osnove (specifičnosti) tih krivičnih djela. Prije svega, potrebno je da osoblje koje radi na slučajevima krivičnih djela počinjenih iz mržnje obrati pažnju na indikatore koji mogu ukazati na postojanje takvog krivičnog djela. Te *indikatore* treba shvatiti kao objektivne činjenice ili okolnosti koje su prisutne u krivičnom djelu, koje stoje same ili u određenom odnosu prema drugim činjenicama i okolnostima, a ukazuju na to da su postupci počinitelja bili motivirani, potpuno ili djelimično, bilo kojim oblikom predrasuda.¹⁰⁵ Kao mogući indikatori, u dostupnim smjernicama i priručnicima koji se tiču kriminaliteta iz mržnje, najčešće se nude sljedeći:

Rasne, etničke, vjerske, spolne, kulturne i druge razlike¹⁰⁶

- Postojale su rasne, vjerske, etničke, spolne, kulturne ili druge razlike između grupa kojima pripada žrtva, odnosno počinitelj.
- Žrtva je član manjinske grupe na području unutar kojeg se dogodio incident.
- Žrtva je bila angažirana u aktivnostima koje promoviraju njenu grupu.
- Incident se podudara sa praznicima ili datumima od posebnog značaja za grupu kojoj žrtva pripada.

¹⁰⁵ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 15.

¹⁰⁶ FBI, *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*, str. 5.

- Iako nije član ciljne grupe, žrtva je član grupe koja podržava viktimiziranu grupu ili njenog člana.
- Historijski gledano, postoji animozitet između grupe kojoj pripada žrtva i grupe kojoj pripada osumnjičeni.

Komentari, pisane izjave, geste¹⁰⁷

- To su komentari, pisane izjave, geste koje je izrazio počinitelj, a koje se mogu povezati sa predrasudama o grupi kojoj pripada žrtva.

Crteži, oznake, simboli, grafiti¹⁰⁸

- To su crteži, oznake, simboli ili grafiti koji se nalaze na mjestu na kojem je nastupila posljedica krivičnog djela ili na mjestima koja se dovode u vezu sa incidentom (npr. mjesto pripremanja krivičnog djela, mjesto skrivanja počinitelja nakon izvršenja djela i sl.).

Organizirane grupe mržnje¹⁰⁹

- Predmeti koji se mogu dovesti u vezu sa organiziranim grupama mržnje (definicija i karakteristike ovih grupa date su u dijelu 4.2. ovog vodiča) ostali su na mjestima koja se dovode u vezu sa krivičnim djelom ili je organizirana grupa mržnje preuzela odgovornost za incident.
- Postoje naznake da su pripadnici grupa mržnje uključeni u incident. Naprimjer, grupa mržnje je bila aktivna u susjedstvu (prisutni su grafiti, poster, leci).

Prethodno prisustvo krivičnih djela (ili drugih delikata) počinjenih iz mržnje¹¹⁰

- Žrtva je bila u posjeti mjestu gdje su se prethodno dogodili incidenti protiv članova žrtvine grupe koji su bili motivirani predrasudama.
- Nekoliko incidenata dogodilo se na istom području, a žrtve su članovi iste grupe.
- Žrtva je prethodno dobila uznemirujući e-mail ili telefonski poziv ili je bila žrtva verbalnog uznemiravanja koje se temeljilo na pripadnosti određenoj grupi.

¹⁰⁷ OSCE/ODIHR, *Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za Bosnu i Hercegovinu*, str. 23.

¹⁰⁸ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 16.

¹⁰⁹ OSCE/ODIHR, *Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za Bosnu i Hercegovinu*, str. 23.

¹¹⁰ *Ibid*, str. 24.

Percepcija žrtve/svjedoka¹¹¹

- Žrtve i/ili svjedoci su, na osnovu vlastitog opažanja, mišljenja ili uvjerenja da je incident bio motiviran predrasudama.

Motiv osumnjičenog¹¹²

- Osumnjičeni je prethodno bio uključen u slične incidente, ili je član, ili samo saraduje sa članovima organizirane grupe mržnje.
- Žrtva je bila u društvu ili u braku sa članom ciljane grupe.
- Počinitelj pretpostavlja da je žrtva osoba koja krši ili raskida sa tradicionalnim konvencijama ili osoba koja radi na poslovima suprotnim tradicionalnim konvencijama.
- Počinitelj ima kriminalnu prošlost koja ukazuje na to da je prethodni(e) incident(e) izazvao na sličan način, a žrtve su imale isto državljanstvo, rasu, vjeru, etničko/nacionalno porijeklo, onesposobljenje, seksualnu orijentaciju ili spol.

Mjesto incidenta¹¹³

- Žrtva je bila u blizini ili na području/mjestu koje se obično povezuje sa konkretnim grupama čiji članovi dijele državljanstvo, rasu, religiju, etničko porijeklo, onesposobljenje, seksualnu orijentaciju (npr. gay bar), spol i sl. ili koje pripadnici tih grupa obično posjećuju.

Nedostatak drugih motiva¹¹⁴

- Nema jasnih naznaka da se radi o krivičnom djelu iz koristoljublja ili da postoji neki drugi motiv za incident.

¹¹¹ *Ibid*, str. 24.

¹¹² Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 16.

¹¹³ *Ibid*, str. 17.

¹¹⁴ *Ibid*, str. 17.

Rad sa indikatorima neophodan je na svim nivoima reakcije na krivično djelo počinjeno iz mržnje. Njihov je doprinos veći ako u jednom slučaju postoji kombinacija indikatora. Tada oni trebaju omogućiti da se policijski službenici usmjere na pravilan rad na predmetu, tj. da primijene odgovarajuću taktiku, da se pravilno odgovori na potrebe žrtve, da se adekvatno sastave izvještaji, da se prikupe potrebni dokazi, da se osigura podizanje i zastupanje optužnice pred sudom, donošenje konačne odluke i izbor odgovarajuće sankcije za počinitelja krivičnog djela.

6.2. Oprez sa indikatorima!

Postojanje jednog ili više indikatora ne znači da nužno postoji i krivično djelo počinjeno iz mržnje. Dakle, indikatori ukazuju na mogućnost i vjerovatnoću, ali ne nužno i na nepobitne činjenice. Zbog toga je veoma važno biti oprezan u radu sa indikatorima. Prije svega potrebno je obratiti pažnju na:

1. Procjenjivanje dokaza od slučaja do slučaja¹¹⁵ – Teško je zamisliti neki slučaj incidenta zasnovanog na mržnji u kojem se neće ispoljiti neki od gore spomenutih indikatora. Međutim, moguće je da postoji više takvih indikatora u konkretnom slučaju, ali da se ipak ne radi o krivičnom djelu počinjenom iz mržnje. Zbog toga je neophodno da se procjena vrši za svaki slučaj pojedinačno, te da ne postoje šablonske procjene ili šablonska kvalifikacija krivičnog djela, pa makar ona bila i preliminarna.

2. Obmanjujuće činjenice¹¹⁶ – Praktičari moraju biti oprezni kako bi izbjegli da ih neke činjenice dovedu u zabludu. Naime, ukoliko se slijepo drže indikatora, neke ih okolnosti mogu dovesti do zablude. Naprimjer, može se desiti da je počinitelj koristio epitet koji se odnosi na žrtvinu rasu ili etničku pripadnost, ali i počinitelj i žrtva su bili iste rase ili etničke pripadnosti.

3. Fingirane činjenice i obmane¹¹⁷ – Praktičari moraju biti oprezni s dokazima koje su počinitelji ostavili, a koji bi mogli ostaviti lažan dojam da je incident bio motiviran predrasudama. Naprimjer, studenti vjerske škole vandalističkim ponašanjem oštete vlastitu školu, ostavljajući antireligijske izjave i simbole na zidovima, u nadi da će biti izuzeti od obaveze pohađanja nastave.

¹¹⁵ FBI, *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*, str. 6.

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ *Ibid.*

4. Pogrešna percepcija počinitelja¹¹⁸ – Bez obzira na to što je počinitelj bio u zabludi o žrtvinoj rasi, vjeri, onesposobljenju, seksualnoj orijentaciji, etničkoj pripadnosti, spolu, i sl., djelo se mora kvalificirati kao krivično djelo počinjeno iz mržnje jer je počinitelj bio motiviran, u potpunosti ili djelimično, predrasudom protiv te grupe. Naprimjer, heteroseksualnog muškarca, koji hoda šetalištem na kojem se u većem broju okupljaju gay muškarci, napalo je šest tinejdžera, koji su pogrešno vjerovali da je žrtva napustila bar u kojem se okupljaju homoseksualci. Iako su počinitelji donijeli pogrešan zaključak u konkretnom slučaju, opisano ponašanje predstavlja krivično djelo počinjeno iz mržnje, jer je bilo motivirano predrasudama u pogledu homoseksualaca.

5. Promjene nalaza¹¹⁹ – U slučaju da se nakon sastavljanja i podnošenja prvog izvještaja sazna za nove okolnosti koje utječu na kvalifikaciju djela ili na motiv iz kojeg je krivično djelo počinjeno, o tome se odmah moraju upoznati svi koji su uključeni u predmet. Takva bi situacija bila, naprimjer, ako je početni nalaz koji je ukazivao na krivično djelo bez predrasude kasnije promijenjen jer su naknadno prepoznate rasne predrasude ili je utvrđeno da su prethodno opisane rasne predrasude ustvari bile vjerskoga karaktera.

Prethodno navedene preporuke, koje se spominju u više priručnika, ukazuju na to da se u radu sa indikatorima ne trebaju donositi brze i ishitrene odluke, ali ne treba biti ni bojažljiv. Naime, korištenje indikatora, uz poštivanje osnovnih kriminalističkih načela u otkrivanju i rasvjetljavanju krivičnih djela,¹²⁰ omogućit će evidentiranje i efikasnije procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje.

¹¹⁸ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 18.

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Među tim načelima najčešće se navode: načelo zakonitosti, načelo istinitosti, načelo objektivnosti, načelo planiranja i metodičnosti, načelo operativnosti i brzine, načelo blagovremenosti, načelo srazmjernosti, načelo jedinstvenog rukovođenja, načelo koordinacije i saradnje, načelo kritike i samokritike, načelo potpunosti, načelo racionalizacije djelovanja, načelo taktičke i tehničke slobode, načelo temeljitosti, načelo humanosti, načelo stručnosti i specijalizacije. Vidjeti više u: Duško Modly, Borislav Petrović i Nedžad Korajlić, *Uvod u kriminalistiku* (Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, 2004), str. 13–31.

7.

Otkrivanje, istraživanje i procesuiranje krivičnog djela počinjenog iz mržnje

7.1. Izazovi za policiju i tužiteljstvo

Rad policijskih službenika i tužitelja na predmetima vezanim za krivična djela počinjena iz mržnje presudan je za identificiranje, otkrivanje i rasvjetljavanje krivičnih djela tog tipa. No, rad na takvim predmetima policiji i tužiteljstvu predstavlja svojevrsan izazov, koji se ponajprije ogleda u:

- potrebi za posebnim znanjem u identifikaciji krivičnih djela počinjenih iz mržnje,
- intenzivnoj komunikaciji prilikom istrage,
- specifičnom odnosu prema žrtvama krivičnog djela,
- specifičnim načinima provođenja radnji dokazivanja,
- problematici vezanoj za donošenje tužiteljskih odluka i
- zastupanju optužnice.

Težnja da se prepozna i dokaže motiv za izvršenje krivičnog djela počinjenog iz mržnje, što nije slučaj kod identificiranja većine drugih krivičnih djela, spomenuti izazov čini posebno značajnim. Naime, prepoznavanje motiva, tj. predrasude kao subjektivne dimenzije, predstavlja ključni element u identificiranju krivičnih djela počinjenih iz mržnje. Ako pritom postoje dodatni otežavajući faktori, kao što su neprijavljivanje ovih krivičnih djela i neprikupljanje podataka o njima,¹²¹ organi formalne socijalne kontrole imaju veoma težak zadatak.

Policija i tužilaštvo podjednako su odgovorni za pronalaženje i ispitivanje pokazatelja predrasuda u preliminarnoj istrazi i u obavezi su da takve podatke međusobno razmjenjuju.¹²² Naime, jednako je važna

¹²¹ OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasadama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 12.

¹²² *Ibid.*

temeljnost policije u provođenju istrage i izvještavanju o pokazateljima predrasuda, sa jedne strane, i smjernice date od tužiteljstva policiji da nastave sa istraživanjem mogućih pokazatelja predrasuda, sa druge strane. Tako na identificiranje ovih krivičnih djela snažno utječe obučenosť policijskih službenika i tužitelja o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje, kao i njihova međusobna komunikacija.¹²³ U Bosni i Hercegovini više puta identificiran je problem nedovoljne edukacije praktičara o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje.¹²⁴ Iako je započet rad na rješavanju ovog problema,¹²⁵ nephodno je nastaviti sa još intenzivnijim i konkretnijim koracima, koji bi se trebali zasnivati na principima strateškog planiranja.

U državama koje imaju više iskustva u suprotstavljanju krivičnim djelima počinjenim iz mržnje, uočljive su i neke dobre prakse u odgovoru na izazov procesuiranja tih djela. Naime, moguće je uspostaviti specijalizirane jedinice za istraživanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje, kao što je to učinjeno u Njujorku.¹²⁶ U slučaju da se radi o manjim policijskim odjeljenjima, moguće je da se jedan policijski službenik, koji je nakon prolaska posebnih obuka osposobljen za filtriranje svih događaja u kojima postoji predrasuda kao motiv, zaduži za evaluaciju takvih predmeta.¹²⁷ Taj bi policijski službenik provjeravao svaku prijavu zaprimljenu od pozornika, tražio dodatne provjere i, nakon izvršene evaluacije, informacije bi dostavljao tužitelju.¹²⁸ Neke od ovih praksi moguće je primijeniti i u Bosni i Hercegovini, makar u onom dijelu koji je realističan i funkcionalno primjenljiv. Takvi ili slični organizacijski i koordinacijski naponi, uz edukaciju policijskih službenika i tužitelja o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje, omogućit će dosljednost u identificiranju djela, vođenju istrage i izvještavanju.

Kako krivična djela počinjena iz mržnje mogu imati višestruko negativan učinak, snažniji u odnosu na druga krivična djela, očekuje se i posebna reakcija praktičara u ovom domenu. Naime, ta reakcija mora biti prilagođena jedinstvenom psihološkom stanju žrtve.¹²⁹ Tako, policijski službenici i tužitelji moraju imati poseban pristup u razgovoru sa žrtvama, koje su nerijetko i jedini svjedoci, kao i posebne taktike prilikom prikupljanja informacija od njih. Sa druge strane, naizgled beznačajan događaj može pogoršati

¹²³ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 51.

¹²⁴ Vidjeti više u: Lučić-Ćatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 38.

¹²⁵ Treba napomenuti da su centri za edukaciju sudija i tužitelja, u saradnji sa ODIHR-om, realizirali određene projekte, u okviru kojih su, između ostalog, provedeni treninzi za tužitelje, u vezi sa procesuiranjem krivičnih djela počinjenih iz mržnje.

¹²⁶ American Prosecutors Research Institute, *A Local Prosecutor's Guide for Responding to Hate Crimes*, str. 15.

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ Lučić-Ćatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 43.

¹²⁹ Vidi više u: Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 51.

postojeće napetosti u zajednici i povećati potencijal za eskalaciju nasilja. Rad policije i tužiteljstva treba spriječiti takav scenarij. Nekada će to uključivati i potrebu za osiguranjem prisustva predstavnika lokalne zajednice, vjerskih poglavara, specijalnih jedinica policije, zdravstvenih radnika i sl.¹³⁰

Reagirajući na krivična djela počinjena iz mržnje, praktičari posebno trebaju obratiti pažnju na normativni okvir koji uređuje ovu problematiku, a koji je značajnim dijelom nedovoljno precizno definiran,¹³¹ te često zahtijeva konsultiranje komentara relevantnih zakona.

7.2. Uloga policije

7.2.1. Preliminarni koraci

Svaki policijski službenik može biti prvi službenik koji se našao na mjestu izvršenja krivičnog djela počinjenog iz mržnje.

Kako bi uopće bilo moguće voditi istragu za ova krivična djela i doprinijeti njenom kvalitetu, policijski službenici moraju biti u stanju da prepoznaju krivična djela počinjena iz mržnje.¹³² Prvi korak u tom cilju je ustanovljavanje da li su žrtva i počinitelj različite rasne, vjerske, etničke/nacionalne, spolne, kulturne ili druge pripadnosti,¹³³ a zatim provjeriti da li postoje i neki drugi indikatori koji ukazuju na to da se radi o krivičnom djelu počinjenom iz mržnje.¹³⁴ Ako je policijski službenik u nedoumici u tom pogledu, potrebno je da o tome izvijesti nadređenog i tužitelja, koji će mu dati smjernice o daljnjem radu.

Policijski službenici imaju čitav niz odgovornosti u svom radu. Naime, prilikom saznanja za krivično djelo počinjeno iz mržnje, oni moraju promptno reagirati i osigurati mjesto izvršenja krivičnog djela.¹³⁵ Između ostalog, to se odnosi na onemogućavanje potencijalne eskalacije incidenta i hvatanje počinitelja. Upravo od “držanja situacije pod kontrolom” zavise svi sljedeći koraci u postupanju policije.

¹³⁰ FBI, *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*, str. 27.

¹³¹ Lučić-Čatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 17-18.

¹³² Vidjeti više u: OSCE/ODIHR, *Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za Bosnu i Hercegovinu*, str. 25.

¹³³ American Prosecutors Research Institute, *A Local Prosecutor's Guide for Responding to Hate Crimes*, str. 29.

¹³⁴ Spomenuti indikatori pobrojani su u odjeljku 6.1. ovog vodiča.

¹³⁵ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 50.

Pored toga, policijski službenik treba smiriti žrtvu, pružajući joj fizičku i emocionalnu pomoć.¹³⁶ Naime, treba znati da su žrtve krivičnih djela iz mržnje slične žrtvama seksualnih delikata ili delikata zlostavljanja djece, pa se mogu osjećati degradirane, prestrašene, sumnjičave prema drugima, nemoćne i biti u stanju izolacije i poricanja.¹³⁷ U tom prvom kontaktu sa žrtvom policijski službenik mora imati pažljiv pristup i treba dopustiti žrtvi da “odahne” (jer ovo joj je možda jedan od najgorih dana u životu). Lično iskustvo sa krivičnim djelom počinjenim iz mržnje ponižavajuće je za žrtve, pa je gubitak dostojanstva gotovo izvjestan.¹³⁸ Tako, neke će žrtve poricati da se radi o krivičnom djelu iz mržnje (npr., homoseksualne osobe možda neće željeti razgovarati o tome), a to nikako ne smije odvesti istragu u pogrešnom pravcu.

Veoma je važno osigurati da žrtve ne dožive sekundarnu viktimizaciju u prvom kontaktu sa organima formalne socijalne kontrole. Zato je na samom početku žrtvu potrebno uputiti na odgovarajuće ustanove, koje bi mogle biti korisne u prevazilaženju njenih problema.¹³⁹ Ovakav pristup službenika poboljšat će ne samo stanje u kojem se žrtva nalazi, nego će omogućiti i lakše prikupljanje dokaza.

Ono što može blokirati saradnju sa žrtvom, a proizlazi iz grešaka policijskog službenika u preliminarnim koracima, jest preneglo pojavljivanje, nebriga o fizičkoj sigurnosti žrtve, nezainteresiranost, žurba, odbijanje žrtvine tvrdnje da je incident bio krivično djelo počinjeno iz mržnje, minimiziranje događaja i sl. Zbog toga je potrebno iskazati poštovanje prema žrtvi, brigu za njenu i sigurnost njene porodice, objasniti zašto je potrebno da joj se postave pitanja (ako pitanja smatra teškim u datom trenutku, na njih može odgovoriti i naknadno), te objasniti vjerovatni slijed događaja.¹⁴⁰ Dakle, policijski službenici moraju biti pripremljeni, proaktivni, profesionalni i neutralni.

Kako bi se prethodno navedeno ostvarilo, nekada će biti potrebno da se zatraži pomoć prevoditelja s obzirom na to da su žrtve često pripadnici manjinskih grupa koje govore različit jezik od zvaničnog jezika u državi. Često nije lako odmah naći zvaničnog prevoditelja, pa je u preliminarnom razgovoru moguće koristiti pomoć žrtvinih prijatelja ili porodice u prevođenju. Ovakav pristup u kontekstu Bosne

¹³⁶ Policijski službenici u mnogim zemljama često nisu dovoljno osposobljeni za takve korake, pa policijske agencije koriste različite pristupe u prevazilaženju tih problema. Vidjeti više u: Robin Oakley, *Policing racist crime and violence: A Comparative Analysis* (Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2005), str. 23.

¹³⁷ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 50.

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ *Ibid*, str. 51.

¹⁴⁰ *Ibid*, str. 51.

i Hercegovine bio bi potreban npr. u slučaju da je žrtva krivičnog djela počinjenog iz mržnje stranac, koji ne govori niti jedan od zvaničnih jezika u Bosni i Hercegovini.

Nakon kontakta sa žrtvom, potrebno je provesti preliminarnu istragu. Ona treba uključiti prikupljanje podataka o počinitelju/osumnjčenom (obratiti pažnju na njegove geste i izjave, pripadnost grupama, raniji život i sl.), o žrtvi (posebno o tome da li joj se to događalo i ranije), o prostoru/mjestu (da li su se takvi događaji dešavali i ranije), ali i o svjedocima (kontaktirati susjede žrtve, tražiti informacije o incidentu). Važno je naglasiti da će svi ti koraci poslati poruku zajednici da je rješavanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje visoko na listi prioriteta za policiju.¹⁴¹

Na samom kraju potrebno je sačiniti i podnijeti odgovarajući izvještaj.

7.2.2. Izvještavanje o počinjenom krivičnom djelu i počinitelju

Osnova za rad tužitelja su izvještaji koje im podnosi policija. Kako bi bilo moguće da tužitelji percipiraju predrasudu kao motiv za izvršenje krivičnog djela, neophodno je da to jasno proizlazi iz policijskog izvještaja. U skladu s tim, izvještaji moraju biti pisani na način da:

- motiv za izvršenje krivičnog djela bude preliminarno jasno naznačen,
- jezik bude nedvosmislen,
- bilo koji pokazatelji mogućih predrasuda budu jasno naznačeni,
- sadrže preliminarnu kvalifikaciju krivičnog djela.

Da bi se prethodno spomenuto i ostvarilo, veliki doprinos mogu dati standardizirani oblici izvještavanja. Naime, standardizirano izvještavanje i dokumentiranje:

- pomaže policiji u prepoznavanju ponašanja koja predstavljaju krivična djela počinjena iz mržnje,
- pomaže tužitelju u donošenju odluka,
- povećava vjerovatnost uspjeha tužiteljstva u zastupanju optužnice,
- omogućava da profesionalci za provedbu zakona analiziraju uzroke i trendove kriminaliteta počinjenog iz mržnje,
- povećava informiranost o žrtvama,

¹⁴¹ *Ibid*, str. 51.

- doprinosi stvaranju percepcije članova zajednice da će organi formalne socijalne kontrole energično progoniti počinitelje,
- povećava svijest članova zajednice o kriminalitetu počinjenom iz mržnje, što rezultira većim naporima zajednice u njegovom suprotstavljanju.¹⁴²

Takvi bi izvještaji, između ostalog, trebali imati sljedeće komponente:

- dokaze o zloj namjeri prikupljene od žrtve, njene porodice ili prijatelja, susjeda, saradnika, svjedoka,
- pojedinosti o svim prethodnim incidentima protiv žrtve,
- pojedinosti o svim prethodnim incidentima u koje je bio uključen počinitelj,
- utjecaj krivičnog djela na zajednicu,
- vjerovatnost ponovnog izvršenja djela,
- stav o sigurnosti žrtava i njihove porodice,
- relevantne informacije prikupljene od drugih agencija (npr. socijalna služba i sl.),
- postojanje nekih drugih pokazatelja,
- detalje o zabrinutosti/uvjerenju da žrtva prikriva određene karakteristike, npr. da se radi o transrodnoj ili osobi homoseksualne orijentacije.¹⁴³

Pored sve važnosti spomenutih izvještaja, treba napomenuti i to da tužitelji u svom radu nisu vezani za pravne kvalifikacije koje se navode u policijskom izvještaju, već će, prema svojoj stručnoj procjeni, na bazi relevantnih činjenica, odrediti početnu pravnu kvalifikaciju djela za koje postoji osnov sumnje da je počinjeno. U tom smislu, tužitelj ne samo da prikuplja nove dokaze, već može i ponoviti određene dokaze koje je prethodno izvela policija.

Na temelju navedenog, jasno je da prikupljanje podataka o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje predstavlja snažno sredstvo za provedbu zakona. Ono omogućava organima vlasti da prepoznaju mjesta gdje se problemi nagomilavaju, lokacije na kojima je potrebna veća zaštita kako bi se spriječila kaznena djela u budućnosti, ali i zajednice kojima je potrebno pružiti dodatnu pomoć i zaštitu.¹⁴⁴

¹⁴² Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 57.

¹⁴³ ACPOS, *Hate Crime Guidance manual* (Inverness: ACPOS, 2010), str. 35.

¹⁴⁴ OSCE/ODIHR, *Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za Bosnu i Hercegovinu*, str. 25.

7.3. Uloga tužitelja

Iz relevantnih međunarodnih standarda proizlazi obaveza svake države da efikasno i detaljno istraži krivična djela motivirana mržnjom.¹⁴⁵ Da bi to bilo ostvarivo, pored te obaveze, postoji i obaveza da se osigura da tužiteljstvo prepozna motiviranost predrasudama.¹⁴⁶ Stoga, bez adekvatnog rada tužitelja, nije moguća ni krivičnopravna reakcija na incidente počinjene iz mržnje.

Već prilikom prvog saznanja da se dogodio incident koji bi mogao biti krivično djelo počinjeno iz mržnje, tužitelj mora razmotriti da li se zapravo radi o takvom krivičnom djelu. Zbog toga će dati smjernice policijskim službenicima za daljnje postupanje, a one trebaju ponuditi odgovore na određena indikativna pitanja.

Ukoliko ti odgovori ukazuju na osnove sumnje da je počinjeno krivično djelo iz mržnje, tužitelj će pokrenuti istragu. Prilikom provođenja istrage za ovo krivično djelo, tužitelj mora usmjeriti ovlaštene službene osobe u pravcu pronalaska motiva za krivično djelo, što nije slučaj kod velikog broja krivičnih djela druge vrste. U tom usmjeravanju tužitelj će uzeti u obzir indikatore (koji su navedeni u dijelu 6.1) i njihova ograničenja. Samo adekvatnim vođenjem istrage, tužitelj će omogućiti podizanje nivoa sumnje sa osnova na osnovanu sumnju i podići optužnicu protiv osumnjičenog ili više njih.

Kako tužitelj neposredno odlučuje o sadržaju naredbe za provođenje istrage i sadržaju optužnice, on odlučuje i o kvalifikaciji krivičnog djela. Tako u optužnici treba navesti i okolnosti koje ukazuju na postojanje predrasude kao motiva za izvršenje krivičnog djela.¹⁴⁷ To je jedini način da se osigura kažnjavanje počinitelja krivičnog djela iz mržnje, jer sud sudi samo o onome što tužitelj navede u optužnici. Uloga tužitelja u zastupanju optužnice veoma je važna, a strategije izvođenja dokaza i završna riječ imaju značajnu ulogu u izboru vrste i mjere krivičnopravne sankcije za počinitelja.

Tužitelj ima važnu ulogu i u smislu ublažavanja efekata krivičnih djela iz mržnje. Naime, ona se ogleda u ranom uspostavljanju i održavanju kontakata sa žrtvom krivičnog djela počinjenog iz mržnje.¹⁴⁸ Ovaj

¹⁴⁵ Vidjeti više u: OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 24–27.

¹⁴⁶ *Ibid.*

¹⁴⁷ Vidjeti više u: Ljiljana Filipović, “Krivičnopravni okvir za procesuiranje krivičnih djela učinjenih iz mržnje”, u *Krivična djela počinjena iz mržnje: izazovi reguliranja i procesuiranja u BiH*, ur. Edin Hodžić i Amra Mehmedić (Sarajevo: Centar za društvena istraživanja Analitika, 2013).

¹⁴⁸ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 33.

kontakt žrtvi daje sliku o važnosti slučaja koji se dogodio, osigurava djelovanje u interesu žrtve, ali i saradnju prilikom procesuiranja osumnjičenog. Sa druge strane, kada procijeni da je to potrebno, tužitelj će tražiti određenje pritvora za osumnjičenog, pri čemu treba upoznati sud sa efektima krivičnog djela počinjenog iz mržnje i potrebom za zaštitom žrtve i svjedoka, kao i o mogućem utjecaju osumnjičenog na daljnji tok istrage.

7.4. Radnje dokazivanja

7.4.1. Preliminarni razgovor sa žrtvom

Razgovor sa žrtvom krivičnog djela počinjenog iz mržnje od posebnog je značaja za procesuiranje tog djela, i to prvenstveno zbog njegove prirode. Tako je neophodno da se u preliminarnom razgovoru sa žrtvom ne naprave greške, koje bi kasnije imale implikacije na sve faze istrage i krivičnog postupka. Da ne bi došlo do takvog scenarija, prema navodima McLaughlin i dr., potrebno je obratiti pažnju na sljedeće:

- U razgovoru sa žrtvom potrebno je da službene osobe svojim ponašanjem pokažu i verbalno saopće žrtvi da im je žao zbog onoga što joj se dogodilo. Tek nakon toga treba pitati žrtvu za dopuštenje da joj se postave neka pitanja.¹⁴⁹ Takav će nastup omogućiti da se žrtva osjeća mnogo ugodnije, a to znači da će se sjetiti više detalja i da će saopćiti i one detalje koje u nekoj drugoj situaciji ne bi željela saopćiti.
- U nekim slučajevima bit će potrebno osigurati i poseban nivo sigurnosti za žrtvu. S tim treba upoznati žrtvu i uvjeriti je da je u potpunosti sigurna.
- Ako službenik ne poznaje jezik kojim se služi žrtva, potrebno je koristiti pomoć prevoditelja.
- Službena osoba koja vodi preliminarni razgovor sa žrtvom nikada ne treba, ni na koji način, umanjiti značaj incidenta koji se dogodio.
- Prilikom preliminarnog razgovora potrebno je dopustiti žrtvi da iznese svoje viđenje događaja, dopuštajući joj da iskaže (“izbaci”) osjećaje o incidentu koji se dogodio. To bi trebalo omogućiti da se žrtva prisjeti što više detalja vezanih za incident koji se dogodio.

¹⁴⁹ *Ibid*, str. 54.

- Pred žrtvom je potrebno pokazati stav (ogorčenje) prema krivičnim djelima počinjenim iz mržnje, kroz iskazivanje brige za žrtve, ali i kroz uvjeravanje žrtava da će državni organi učiniti sve što je u njihovoj moći.
- Važno je informirati žrtvu da može iskusiti čitav niz emocionalnih reakcija (tuga, ljutnja, strah i sl.) zbog viktimizacije i da se one mogu manifestirati bilo kada.
- Treba biti vrlo pažljiv i poštovati žrtvu jer ona možda neće htjeti da ukaže na pripadnost određenoj grupi, što može iz korijena izmijeniti predmet i dovesti do zablude.
- Potrebno je objasniti žrtvi šta će se vjerojatno dogoditi tokom istrage, te je pripremiti za potencijalne razočaravajuće i frustrirajuće okolnosti (npr., osumnjičeni je pušten na slobodu).
- Važno je zaštititi žrtvinu anonimnost kad god je to moguće. Anonimnost je značajno pitanje za mnoge žrtve krivičnog djela počinjenog iz mržnje. Naprimjer, mnogi homoseksualci, zbog porodičnih i društvenih stavova o homoseksualnosti, ne žele priznati da su žrtve krivičnog djela iz mržnje.¹⁵⁰

7.4.2. Saslušanje žrtve – oštećenog kao svjedoka

Žrtve krivičnog djela počinjenog iz mržnje u mnogim slučajevima jedini su svjedoci incidenta koji se dogodio. Njihove izjave i stavovi često determiniraju identificiranje, rasvjetljavanje i procesuiranje krivičnog djela. McLaughlin i dr. navode sljedeće smjernice koje treba slijediti u cilju prikupljanja kvalitetnih dokaza:

- Samo jedan policijski službenik treba voditi intervju sa žrtvom. Ostali prisutni službenici ne smiju ni na koji način ometati tok razgovora.
- Treba dopustiti žrtvi da ispriča cijelu priču vlastitim riječima i ne prekidati tok priče nepotrebnim upadicama.
- Ne pitati žrtvu da li se radilo o krivičnom djelu počinjenom iz mržnje. Naime, ne treba “nametati”, na bilo koji drugi način, da se eventualno radilo o takvom krivičnom djelu. Umjesto toga, žrtvu(e) treba pitati da li ona(e) zna(ju) šta je motiv krivičnog djela i reći da su ljudi nekada napadnuti zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti i sl. Da li je možda nešto iz konkretnog događaja ukazivalo na to?

¹⁵⁰ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 118.

- Ne treba uvijek iznositi pretpostavke o karakteristikama žrtve. Dakle, ne treba je pitati da li je, npr., homoseksualac. Umjesto toga, treba pitati šta žrtva misli o tome zašto je napad izvršen.
- Žrtva nikada ne smije biti, djelimično ili u potpunosti, okrivljena za incident. Česte su situacije da se žrtve samookrivljuju, a ako je to slučaj, potrebno im je objasniti da one nisu krive za krivično djelo koje se desilo.
- Oprezno sa terminologijom! Ne treba koristiti stereotipe i pristrasne termine koji bi mogli utjecati na sekundarnu viktimizaciju ili “povlačenje žrtve”.
- Žrtvu treba redovno obavještavati o stanju predmeta.
- Žrtvu treba uputiti pojedincima, institucijama i organizacijama koje joj mogu pružiti pomoć.¹⁵¹

7.4.3. Saslušanje svjedoka

Kada postoji vjerovatnoća da će svojim iskazom moći dati obavještenja o krivičnom djelu, počinitelju i o drugim važnim okolnostima, svjedok će biti saslušan. Zbog efekata krivičnog djela počinjenog iz mržnje, načina njegovog izvršenja i motiva za izvršenje ovog djela, postoji više razloga zbog kojih je potrebno obratiti pažnju na vjerodostojnost iskaza svjedoka. Tako se u stručnoj literaturi navodi niz faktora koji utječu na vjerodostojnost iskaza svjedoka, među kojima su i oni koji su karakteristični za krivična djela počinjena iz mržnje. Naime, faktori koji smanjuju vjerodostojnost iskaza svjedoka jesu: velika napetost i strah, ispoljavanje nasilja, različita rasna ili etnička pripadnost svjedoka i službenika tužiteljstva, različitost jezika kojim govore itd.¹⁵² Takvi faktori izazivaju nedostatke u percepciji i u sjećanju svjedoka. Također, stereotipi i predrasude svjedoka mogu utjecati na njegovu percepciju.¹⁵³

Pored navedenog, veoma je važno obratiti pažnju na svjedoke lažljivce, koji se često mogu pojaviti u slučajevima krivičnih djela počinjenih iz mržnje. Razlozi za to mogu biti veoma različiti. Naime, neki će svjedoci željeti da zaštite pripadnika svoje rase, vjere ili etničke grupe, pa će dati takav iskaz koji ide njemu u prilog. Drugi svjedoci, npr., žele prikriti da krivična djela počinjena iz mržnje postoje u njihovoj zajednici, pa će i njihov iskaz ići u tom pravcu.¹⁵⁴

¹⁵¹ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 119–120.

¹⁵² Ivan Kostić, *Kriminalistička psihologija* (Beograd: Policijska akademija, 2000), str. 210.

¹⁵³ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 56.

¹⁵⁴ *Ibid.*

Izuzetno je važno da policijski službenici budu svjesni spomenutih mogućih situacija i da budu spremni da odgovore na njih. Zbog toga uvijek treba odrediti u kakvom se odnosu prema krivičnom djelu nalazi svjedok i kakav mu je interes.¹⁵⁵ Poseban oprez treba imati prema onima koji žele tumačiti situaciju ("Mislim da se dogodilo zbog toga što..." i sl.), pa njihove iskaze treba uzeti sa rezervom.

7.4.4. Ispitivanje osumnjičenog

Ispitivanje osumnjičenog za krivično djelo počinjeno iz mržnje trebalo bi započeti istraživanjem ličnosti osumnjičenog i eventualnim određenjem tipa počinitelja krivičnog djela iz mržnje. To će omogućiti pravilan izbor taktike ispitivanja osumnjičenog. No, koja god taktika da se primjenjuje, potrebno je imati u vidu sljedeće:

- Prilikom ispitivanja osumnjičenog za krivično djelo počinjeno iz mržnje, treba obratiti pažnju na svaku njegovu rečenicu (posebno na to kako oslovljava žrtvu ili grupu kojoj žrtva pripada), svaku gestikulaciju i sl., tražeći u njima elemente predrasuda.
- Važno je znati da počinitelji krivičnih djela iz mržnje veoma često ne negiraju (odnosno, malo im treba da priznaju) počinjeno djelo, jer smatraju da iza njih stoji grupa/zajednica koja podržava takve stavove,¹⁵⁶ odnosno, zbog toga što svoje postupke smatraju ispravnim, često i ne osjećaju krivicu i kajanje.
- Treba pokazati ravnodušnost i ne osuđivati osumnjičenog zbog njegovih postupaka, te mu dozvoliti da ispriča svoju verziju događaja, pri čemu ga ne treba prekidati.
- Potrebno je dozvoliti počinitelju da iskaže svoja osjećanja prema žrtvi, odnosno grupi kojoj ona pripada. Ako to samostalno ne čini, potrebno mu je postaviti niz pitanja koja će omogućiti uvid u percepciju osumnjičenog o žrtvi i grupi kojoj žrtva pripada. Ta pitanja mogu se odnositi na mišljenje počinitelja o različitim karakteristikama žrtve/grupe, njihovom životu i vrijednostima i sl.
- Počinitelj može koristiti skraćene nazive i nadimke za žrtvu ili ustaljene nazive za grupu kojoj žrtva pripada, ali to ne smije olako dovesti do zaključka da je osumnjičeni počinio djelo motiviran predrasadama.

¹⁵⁵ Kostić, *Kriminalistička psihologija*, str. 209.

¹⁵⁶ OSCE/ODIHR, *Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za Bosnu i Hercegovinu*, str. 25.

Očigledno je da je pored napora da se sazna da li je osumnjičeni zaista počinio krivično djelo, kod krivičnih djela počinjenih iz mržnje jednako važno saznati zbog čega je djelo izvršeno. To je ključni izazov za policiju i tužiteljstvo.

7.4.5. Prikupljanje ostalih relevantnih dokaza

Jezik je veoma često krucijalni element u procesuiranju krivičnih djela počinjenih iz mržnje.¹⁵⁷ Zbog toga je potrebno da policijski službenici uoče svaku rečenicu ili riječ koja u sebi sadrži predrasude, nakon čega ih obavezno trebaju dokumentirati.

Grafiti koji su zatečeni na mjestima vezanim za konkretno krivično djelo počinjeno iz mržnje trebaju biti uslikani i na taj način evidentirani.¹⁵⁸ Potrebno je prikupiti sve relevantne informacije o tim grafitima (način na koji su izrađeni, tehnika, korišteni materijal i sl.) prije nego što oni budu uklonjeni zbog uvredljivog sadržaja koji može utjecati na članove zajednice.

Materijalnu štetu nanесenu izvršenjem krivičnog djela počinjenog iz mržnje potrebno je adekvatno dokumentirati (fotografirati i preduzeti druge prikladne radnje), te evidentirati visinu i način njenog nastanka.¹⁵⁹ Ovo je posebno važno uraditi zbog toga što će incident koji podrazumijeva oštećenje tuđe stvari, prema pozitivnim propisima u Bosni i Hercegovini, sasvim sigurno biti kvalificiran kao krivično djelo.

Tjelesne povrede su česta posljedica krivičnih djela počinjenih iz mržnje. One trebaju biti dokumentirane, a fotografska zabilješka jedan je od najpoželjnijih načina da se to učini. Naime, upravo se na taj način mogu postići željeni efekti u toku suđenja.¹⁶⁰ Prilikom prikupljanja takvih dokaza, potrebno je pitati žrtvu na koji bi joj način bilo najugodnije da se prikupe dokazi tog tipa (npr. da prikupljanje dokaza izvrši osoba istog spola i sl.).¹⁶¹

Predmete koji se prema krivičnom zakonu mogu oduzeti ili koji se mogu upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku treba oduzeti, na zakonom propisan način, posebno imajući u vidu opasnost od

¹⁵⁷ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 56.

¹⁵⁸ *Ibid.*

¹⁵⁹ McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, str. 121.

¹⁶⁰ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, str. 57.

¹⁶¹ *Ibid.*

odlaganja. Oduzeti predmeti mogu biti ključni dokazi jer pripadnici organiziranih grupa mržnje na njima često imaju vlastite simbole.

Simboli mogu ukazati na postojanje krivičnog djela počinjenog iz mržnje. Zbog toga policijski službenici trebaju poznavati neke od njih (npr. kukasti križ ili obilježja nekih ekstremističkih grupa ili grupa mržnje). Takve simbole moguće je zateći na grafitima, urezane u imovinu, nalijepljene u vidu plakata, sadržane u prijetećim pismima i sl. Simboli se često mogu označavati i brojevima i na druge načine, te će u određenim slučajevima biti potrebno angažirati i eksperte za tu oblast.¹⁶²

7.5. Tužiteljske odluke

7.5.1. Naredba o (ne)provođenju i naredba o obustavi istrage

Nakon obavještenja o počinjenom krivičnom djelu te razmatranja prikupljenih dokaza, podataka i informacija, nadležni tužitelj donosi odluku o poduzimanju gonjenja. Ukoliko postoje osnovi sumnje, kao najniži stepen vjerovatnoće da je izvršeno krivično djelo, tužitelj će pokrenuti istragu u skladu sa odredbama Zakona o krivičnom postupku.

Iako je zakonodavac propisao jednako postupanje u slučaju svih krivičnih djela, nije jednako lako doći do osnova sumnje, a nakon toga i do osnovane sumnje, kod različitih krivičnih djela. Naime, kada se radi o krivičnom djelu počinjenom iz mržnje, tužitelji imaju više problema u tom smislu, a jedan od najistaknutijih je nepostojanje kriterija i načina za prepoznavanje spomenutih krivičnih djela.¹⁶³

Da li postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo iz mržnje, tužitelj može zaključiti na osnovu odgovora na neka od sljedećih pitanja:

1. Da li su počinitelj i žrtva različite rase, vjere, seksualne orijentacije, etničke pripadnosti, spolnog ili rodnog identiteta i slično?
2. Da li postoje usmeni komentari, pisane izjave ili geste koje je iskazao počinitelj, a koje ukazuju na mržnju, odnosno predrasude? Naprimjer, počinitelj je iskazivao rasne/vjerske/nacionalne epitete usmjerene ka žrtvi (ili grupi kojoj žrtva pripada). U tom smislu, treba voditi računa i

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ Vidjeti više u: Lučić-Ćatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 32., i OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 27.

o “šestodijelnom” testu iz dijela 2.3. ovog vodiča kako bi se ustanovilo eventualno postojanje krivičnog djela izazivanja mržnje, razdora ili netrpeljivosti.

3. Da li postoje crteži, oznake, simboli ili grafiti koji su ostali na mjestu izvršenja krivičnog djela, koji ukazuju na predrasude počinitelja? Naprimjer, kukasti križ (svastika) je naslikan na vrata sinagoge ili LGBT centra.
4. Da li su korišteni pojedini predmeti koji bi mogli ukazivati na pristrasnost počinitelja? Naprimjer, počinitelji su nosili obilježja organizirane grupe mržnje i ostavljali predmete sa tim obilježjima ispred žrtvinog mjesta prebivališta.
5. Da li je žrtva član određene manjinske grupe u odnosu na ostale grupe u naselju u kojem živi i/ili u kojem se dogodio incident?
6. Da li je žrtva bila u posjeti susjedstvu gdje su prethodno bili počinjeni incidenti iz mržnje prema pripadnicima drugih rasa, vjera, etničkih grupa, seksualnih manjina i sl. i gdje je ostao visok stepen animoziteta prema grupi kojoj žrtva pripada?
7. Da li se dogodilo više incidenata u istom mjestu, u isto ili približno isto vrijeme, a sve žrtve su bile iste rase, religije, seksualne orijentacije, etničke pripadnosti, spola ili rodnog identiteta, osobe sa onesposobljenjem ili su bile pripadnice neke druge grupe?
8. Da li određeni dio pripadnika zajednice u kojoj se incident dogodio percipira da se radi o krivičnom djelu počinjenom iz mržnje?
9. Da li je žrtva bila angažirana u aktivnostima vezanim za njegovu ili njenu rasu, vjeru, onesposobljenje, seksualnu orijentaciju, nacionalnost, spol ili rodni identitet i dr.? Naprimjer, žrtva je član nevladine organizacije koja okuplja osobe sa onesposobljenjem ili je aktivista u oblasti prava LGBT osoba.
10. Da li se incident poklopio s praznikom ili datumom od posebnog značaja za pripadnike žrtvine rase, vjere, invalidnosti, seksualne orijentacije, nacionalnosti, spola ili rodnog identiteta? Naprimjer: 8. mart, Božić, Bajram i sl.
11. Da li je počinitelj prethodno bio uključen u slične incidente ili je član organizirane grupe mržnje?
12. Postoje li naznake da su pripadnici grupe mržnje uključeni u incident? Naprimjer, grupa mržnje je preuzela odgovornost za krivično djelo ili je bila aktivna u susjedstvu.
13. Postoji li uspostavljen “historijski” animozitet između grupa kojima pripadaju žrtva i počinitelj?
14. Da li je žrtva, koja nije član konkretne rasne, vjerske ili neke druge grupe, bila član aktivističke grupe koja je pružala podršku ciljanoj grupi?

15. Da li je način izvršenja incidenta (u bilo kojoj od njegovih faza) sličan krivičnim djelima počinjenim iz mržnje koja su već izvršavana na tom području?
16. Postoje li druga objašnjenja za incident, npr. dječiji nestašluk, vandalizam i slično?
17. Da li je počinitelj razumio kakav će utjecaj na žrtvu imati njegov napad?

Odgovori na ova pitanja, koja su preporuka i FBI-a,¹⁶⁴ omogućit će tužitelju da u naredbi za provođenje istrage izvrši opis krivičnog djela, odredi zakonski naziv i okolnosti koje potvrđuju osnove sumnje da se radi o krivičnom djelu počinjenom iz mržnje. Naravno, to ne znači da je nužno dobiti pozitivan odgovor na sva prethodno navedena pitanja ili ona slična njima. Naime, za donošenje adekvatnog zaključka nekada će biti dovoljan samo jedan takav odgovor, ali u svakom slučaju više njih olakšava donošenje zaključka o počinjenom krivičnom djelu.

Ukoliko odgovori na navedena ili slična pitanja ukazuju na to da se ne radi o krivičnom djelu počinjenom iz mržnje, tužitelj neće donijeti naredbu o provođenju istrage za krivično djelo počinjeno iz mržnje, što ne znači da istraga neće biti provedena za neko drugo krivično djelo.

Ako se nakon provedene istrage ne potvrdi sumnja da se radi o krivičnom djelu počinjenom iz mržnje ili nekom drugom krivičnom djelu, tužitelj će donijeti odluku da obustavi istragu, tj. donijet će naredbu o obustavi istrage.

7.5.2. Optužnica – da li optužiti i kako?

Odluka o podizanju optužnice za krivično djelo počinjeno iz mržnje nezavisna je odluka koju tužitelj treba donijeti onda kada ustanovi da postoji dovoljno dokaza iz kojih proizlazi osnovana sumnja da je osumnjičeni počinio ovo krivično djelo. Tako će tužitelj svoju odluku donijeti na osnovu uvida u **zakonsko određenje tog krivičnog djela** i uvida u **prikupljene dokaze**.¹⁶⁵

Sve prikupljene dokaze i činjenice tužitelj treba temeljito i kritički analizirati.¹⁶⁶ Da li su dokazi dovoljno jaki, zaključit će se na temelju procjene više pokazatelja, među kojima se ističu oni o:

¹⁶⁴ Vidjeti više u: FBI, *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*, str. 26–27.

¹⁶⁵ Vidjeti više u: Public prosecution service for Northern Ireland, *Hate Crime Policy: Independent, Fair and Effective* (Belfast: Public prosecution service for Northern Ireland, 2010), str. 16–17, Beverly McPhail i Valerie Jenness, “To Charge or not to Charge?—That is the question: The pursuit of Strategic Advantage in Prosecutorial Decision-Making Surrounding Hate Crime”, *Journal of Hate Studies* 4, br. 1 (2005).

¹⁶⁶ Public prosecution service for Northern Ireland, *Hate Crime Policy: Independent, Fair and Effective*, str. 16.

- prošlosti osumnjičenog,
- uvjerljivosti svjedoka,
- historiji odnosa između počinitelja i žrtve,
- snazi drugih dokaza (kvalitet i kvantitet), koji se mogu vezati za bilo koji od indikatora iz dijela 6.1. ovoga vodiča.

Teškoće u radu na procesuiranju krivičnih djela iz mržnje često utječu na odluku tužitelja o (ne) podizanju optužnice za ta djela. Naime, percipirana neizvjesnost u pogledu dokazivanja ovih djela javlja se kao demotivirajući faktor i u Bosni i Hercegovini.¹⁶⁷ Kako bi se izbjegao taj negativni utjecaj, u nekim državama taksativno su pobrojani pokazatelji na osnovu kojih tužitelj treba donijeti odluku o podizanju optužnice.

U Bosni i Hercegovini tužitelj je dužan preduzeti krivično gonjenje ukoliko postoje dokazi da je počinjeno bilo koje krivično djelo iz mržnje, ako drugačije nije propisano, što proizlazi iz samog načela legaliteta. Kako se krivična djela počinjena iz mržnje u Bosni i Hercegovini tretiraju na tri načina, sasvim je očigledno da obaveza optuživanja postoji u slučajevima kada se radi o krivičnom djelu iz mržnje kao zasebnom djelu ili kvalificiranom obliku krivičnog djela. Međutim, iako to nije očigledno kao u prva dva slučaja, tužitelj je dužan krivično goniti počinitelja krivičnog djela iz mržnje i u slučaju kada motiv mržnje nije zakonski elemenat krivičnog djela nego samo obavezna otežavajuća okolnost.¹⁶⁸ Tako je počinjenje bilo kojeg krivičnog djela iz mržnje obavezan sadržaj optužnice.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Lučić-Čatić i Bajrić, *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, str. 36.

¹⁶⁸ Filipović, *Krivičnopravni okvir za procesuiranje krivičnih djela učinjenih iz mržnje u BiH*, str. 14-15.

¹⁶⁹ Naime, u dijelu optužnice koji se odnosi na opis krivičnog djela, neophodno je navesti predrasudu kao motiv, ako se radi o krivičnom djelu iz mržnje kao zasebnom krivičnom djelu, ali i kao kvalifikatornoj okolnosti. U dijelu optužnice koji se odnosi na rezultate istrage treba opisati i predrasudu kao motiv za izvršenje bilo kojeg krivičnog djela, tj. i onda kada se predrasuda javlja "samo" kao otežavajuća okolnost.

7.6. Zastupanje optužnice pred nadležnim sudom i izvođenje dokaza

Prilikom zastupanja optužnica za krivična djela počinjena iz mržnje tužitelji trebaju koristiti prethodno osmišljene strategije. Te strategije razlikovat će se u zavisnosti od prikupljenih dokaza, ali i od karaktera samog krivičnog djela iz mržnje.

U svakom slučaju tužitelj treba:

- iznijeti sve relevantne informacije pred sudom,
- predočiti detalje o efektima krivičnog djela, kako na žrtvu (npr. vještačenje psihijatra i slični nalazi) tako i na zajednicu (npr. mišljenje sociologa),
- osigurati prisustvo žrtve – strateški je opravdano da na kraju žrtva (ili njena porodica) neposredno iskaže svoja osjećanja, ukaže na stepen povrede i ugroženosti krivičnim djelom iz mržnje, što će svakako ostaviti utisak na sudije,¹⁷⁰
- osigurati prisustvo svjedoka koji mogu potvrditi neke indikatore mržnje (predrasude),
- izvesti sve relevantne materijalne dokaze,
- ispraviti sve eventualne pogrešne i netačne informacije koje iznosi odbrana,
- iznijeti sve otežavajuće okolnosti koje sud treba uzeti u obzir, a posebno motiv iz kojeg je djelo počinjeno.

U slučaju da se radi o krivičnom djelu iz mržnje kao otežavajućoj okolnosti, prije svega treba ići u pravcu dokazivanja krivičnog djela, a nakon toga dokazivati predrasudu kao motiv za izvršenje krivičnog djela. Takva taktika trebala bi prvenstveno osigurati kažnjavanje počinitelja za “obično” djelo, a potom i teže kažnjavanje zbog posebnog motiva za izvršenje djela.

Predlaganje i sklapanje sporazuma o priznanju krivice, bilo od optuženog (odbrane) ili tužitelja, nikako ne smije utjecati na izostavljanje predrasude kao motiva za izvršenje krivičnog djela. Naime, predrasudu u tom kontekstu tužitelj treba uzeti u obzir prilikom predlaganja krivičnopravne sankcije.

¹⁷⁰ Public prosecution service for Northern Ireland, *Hate Crime Policy: Independent, Fair and Effective*, str. 20.

8.

Sankcioniranje za krivično djelo počinjeno iz mržnje

8.1. Značaj završne riječi tužitelja u kontekstu adekvatnog i pravilnog izbora i odmjeravanja sankcije

U izricanju presude sud mora odrediti konkretnu kaznu za počinitelja, i to u okviru širokog raspona koji je propisao zakonodavac. Tužitelj ima zadatak da dâ doprinos u izboru adekvatne krivičnopravne sankcije i njene mjere. Priliku za to pruža mu pravo na završnu riječ. U njoj, tužitelj treba:

- navesti sve izvedene dokaze koji potvrđuju predrasudu kao motiv za izvršenje krivičnog djela i podsjetiti na stav zakonodavca o takvim djelima;
- ukazati na efekte konkretnog krivičnog djela počinjenog iz mržnje, ali i na efekte krivičnih djela počinjenih iz mržnje uopće (uključujući efekte djela na žrtvu(e) i na zajednicu), što će u smislu težine povrede zaštićenog dobra utjecati na odmjeravanje krivičnopravne sankcije;
- ocijeniti odbranu optuženih, sa posebnim naglaskom na djelimično ili potpuno odbacivanje njihove odbrane;
- iznijeti sve druge otežavajuće okolnosti koje sud treba uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne (raniji život optuženog, stepen krivice, ponašanje nakon počinjenja krivičnog djela i sl.).

Na samom kraju svog obraćanja tužitelj treba izvesti zaključak u smislu potvrđivanja tačaka optužnice, te predložiti da se optuženi oglase krivim. Tom prilikom treba ukazati na značaj kažnjavanja počinitelja krivičnih djela počinjenih iz mržnje u smislu ispunjavanja svrhe kažnjavanja. Također, treba predložiti vrstu krivičnopravne sankcije i osvrnuti se na mogućnosti primjene odredbi o ublažavanju kazne ili oslobađanju od kazne.

Posebno je važno da tužitelji zatraže izricanje mjera sigurnosti uz glavnu kaznu ako to smatraju opravdanim u konkretnom slučaju. Naime, treba razmotriti svrsishodnost izricanja mjera sigurnosti za

određenog počinitelja¹⁷¹ jer njegovo stanje može zahtijevati psihijatrijsko liječenje (posebno kada se radi o počiniteljima misionarima)¹⁷² ili liječenje od ovisnosti (naime, počinitelji iz zabave ili pripadnici određenih grupa mržnje nerijetko su i ovisnici o opojnim drogama i/ili alkoholu). S druge strane, način počinjenja djela može ukazati na potrebu izricanja neke od mjera sigurnosti, pa tako, ako je krivično djelo iz mržnje počinjeno zloupotrebom položaja ili ovlaštenja, treba razmotriti mogućnost izricanja zabrane vršenja poziva, aktivnosti ili funkcije. Na kraju, oduzimanje predmeta koji se mogu dovesti u vezu sa izvršenjem krivičnog djela iz mržnje nikada ne treba zanemariti jer oni predstavljaju sredstva za izvršenje krivičnih djela iz mržnje (npr.: kompjuteri, radiopredajnici, bejzbol palice, zastave, leci i sl.) ili služe za podstrekavanje na njihovo izvršavanje.

8.2. Sankcioniranje nakon provedenog krivičnog postupka

Prilikom izbora vrste i mjere krivičnopravne sankcije sud mora uzeti u obzir sve okolnosti koje će utjecati na izbor vrste i mjere kazne. Da bi bio u stanju spoznati takve okolnosti, kod krivičnih djela počinjenih iz mržnje, sud treba posebno temeljito pretresti predmet. U tom smislu, veoma je važno da sud iskoristi svoje pravo da sam naloži izvođenje određenih dokaza.¹⁷³

Kao što su policija i tužiteljstvo morali pronaći subjektivni element, odnosno predrasudu, za procesuiranje krivičnog djela iz mržnje, tako sud treba što preciznije ocijeniti taj subjektivni element kod počinitelja kako bi izabrao adekvatnu krivičnopravnu sankciju, koja će ispuniti svrhu kažnjavanja u smislu specijalne prevencije. Sud ne treba utvrđivati prisustvo predrasude samo radi potvrde elementa krivičnog djela iz mržnje, nego i radi toga da ocijeni kojom će sankcijom odvratiti počinitelja od ponovnog počinjenja krivičnog djela. Tako će najčešće kazna za počinitelja iz zabave biti blaža od kazne za počinitelje misionare (vidjeti dio 4.1. ovog vodiča). Zbog toga je važno da se posebna pažnja obrati na ponašanje počinitelja nakon izvršenja krivičnog djela, npr. na njegovo kajanje (da li se radi o iskrenom kajanju ili nastojanju da se dobije blaža sankcija).

¹⁷¹ Za razliku od ovog termina, koji se koristi u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine i Krivičnom zakonu Brčko Distrikta, u Krivičnom zakonu Republike Srpske koristi se naziv "mjere bezbjednosti", dok se u Krivičnom zakonu Federacije BiH koristi termin "sigurnosne mjere".

¹⁷² Dunbar, Quinones i Crevecoeur, "Assessment of Hate Crime Offenders: The Role of Bias Intent in Examining Violence Risk", *Journal of Forensic Psychology Practice* 5, br. 1 str. 13.

¹⁷³ Filipović, "Krivičnopravni okvir za procesuiranje krivičnih djela učinjenih iz mržnje u BiH", str. 53-54.

Očekivani efekt specijalne prevencije nikada ne smije ići na štetu generalne prevencije. Njoj se mora posvetiti posebna pažnja, prvenstveno zbog snažnih efekata koje krivična djela počinjena iz mržnje ostavljaju na zajednicu. Zbog toga je važno da diskreciona odluka suda bude donesena i na temelju razmatranja izbora sankcije kao “poruke” za potencijalne počinitelje krivičnih djela iz mržnje. Takva odluka često biva prekretnica za (ne)eskalaciju krivičnog djela ove vrste u druge (masovnije) sukobe.

Sud mora uzeti u obzir da kod krivičnih djela počinjenih iz mržnje uvijek postoje primarne žrtve (one koje su direktno ugrožene ili povrijeđene izvršenjem krivičnog djela) i sekundarne žrtve (pripadnici ciljane grupe), zbog čega je neophodno da presuda pruži adekvatnu satisfakciju za sve njih. Jedan od načine da se tome doprinese jest da sud u presudi za krivično djelo počinjeno iz mržnje detaljno obrazloži vrstu i mjeru kazne,¹⁷⁴ uz navođenje svih okolnosti koje su utjecale na to da ona bude manja ili veća. Naročito važan cilj svega toga jest da žrtve steknu uvjerenje da sistem štiti njihova prava.

Zakonodavac je omogućio da svaka žrtva krivičnog djela, u toku krivičnog postupka, može tražiti nadoknadu materijalne ili nematerijalne štete, kao što je duševna bol. Ipak, u praksi sudova u Bosni i Hercegovini ova opcija se rijetko primjenjuje, a jedan od razloga je to što žrtve nisu upoznate sa svojim pravima u krivičnom postupku.¹⁷⁵ Upravo je to veoma važan segment na koji sudovi moraju obratiti pažnju u slučaju krivičnih djela počinjenih iz mržnje. Naime, dosuđivanjem imovinskopravnog zahtjeva oštećenom poslat će se jasna poruka o stavu prema krivičnim djelima počinjenim iz mržnje i njihovim počiniteljima.

8.3. Mogućnost primjene alternativnih sankcija

Iako se za krivična djela počinjena iz mržnje u pravilu trebaju izricati strožije kazne u odnosu na “obična” krivična djela, u reagiranju na ovaj oblik kriminaliteta ima mjesta i za primjenu krivičnopравниh sankcija i mjera koje nisu kazne. Tako krivični zakoni u Bosni i Hercegovini i za počinitelje određenih krivičnih djela počinjenih iz mržnje omogućavaju izricanje sudske opomene, uvjetne osude, rada za opće dobro na slobodi, ali i kućnog zatvora sa elektronskim nadzorom.

Sudska opomena može se izreći počiniteljima najlakših krivičnih djela, i to u slučaju kada postoje posebno olakšavajuće okolnosti i dobronamjeren stav počinitelja nakon počinjenog krivičnog djela.

¹⁷⁴ OSCE/ODIHR, *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenata motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*, str. 36.

¹⁷⁵ *Ibid*, str. 39.

S obzirom na činjenicu da subjektivne okolnosti za izvršenje krivičnog djela iz mržnje, koje treba utvrditi prije izricanja sudske opomene, ne idu u prilog njegovom počinitelju, teško je očekivati da izricanje sudske opomene bude opravdano. Zbog toga se za najlakše oblike krivičnih djela počinjenih iz mržnje izricanje **uvjetne osude** čini prilično izglednim i opravdanim rješenjem. Naime, ovaj oblik mjere upozorenja konkretniji je od prethodno navedenog jer u sebi sadrži i već odmjerenu zatvorsku kaznu. Ukoliko se od izricanja uvjetne osude ne može očekivati ispunjavanje svrhe kažnjavanja, pa se pribjegne izricanju kratkotrajne zatvorske kazne, itekako ima smisla posegnuti za izricanjem mjere **rada za opće dobro na slobodi**. Ovoj mjeri treba posvetiti posebnu pažnju kada je riječ o počiniteljima krivičnih djela iz mržnje. Naime, svrha je rada za opće dobro na slobodi, između ostalog, razvijanje odgovornosti počinitelja,¹⁷⁶ a upravo je to ono što najčešće nedostaje počiniteljima ovih krivičnih djela. Pored spomenutog, svrha je ove mjere učestvovanje zajednice u izvršenju sankcije, kao i u održavanju veza prijestupnika sa tokovima društvenog života.¹⁷⁷ Drugim riječima, “najbolje od svega toga je to što je taj kontakt koristan za sve koji učestvuju u njegovom provođenju”.¹⁷⁸ Iako izricanje ove mjere zavisi od pristanka osuđenog, treba znati da će ona u znatnom broju slučajeva biti i najpoželjniji način reakcije. Naime, upravo se njom doprinosi izgradnji vrijednosti tolerancije i međusobnog poštovanja, koje se i štite propisivanjem krivičnih djela iz mržnje.

Na kraju, treba spomenuti i mogućnost izricanja mjere **kućnog zatvora sa elektronskim nadzorom** u reakciji na počinitelje krivičnih djela iz mržnje. Naime, neki autori argumentirano iznose stavove da nije prihvatljivo izricanje ove mjere za počinitelje onih krivičnih djela koja su plod stava počinitelja o zaštićenoj vrijednosti,¹⁷⁹ što je upravo slučaj sa počiniteljima krivičnih djela iz mržnje. Sa druge strane, veliko je pitanje da li će ova alternativna sankcija u konkretnom slučaju onemogućiti počinitelja da ponovo izvrši krivično djelo počinjeno iz mržnje (pitanje specijalne prevencije)¹⁸⁰ i da li će zajednica (ciljna grupa ili grupa kojoj pripada počinitelj) imati svoj odgovor na ovakvu vrstu sankcije.

¹⁷⁶ Koraljka Bumči i Tomislav Tomišić, “Rad za opšte dobro i uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom te njihova primjena u praksi”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 13, br. 1 (2006), str. 239.

¹⁷⁷ *Ibid.*

¹⁷⁸ Vidjeti više u: Đorđe Ignjatović, *Kriminologija* (Beograd: Službeni glasnik, 2005), str. 405.

¹⁷⁹ *Ibid.*, str. 406.

¹⁸⁰ Naime, neki oblici ovog djela mogu se izvršiti iz vlastitog doma. Jedan od mogućih primjera je kažnjivi oblik govora mržnje (izazivanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti), a to djelo se može izvršiti i putem interneta.

Prilikom razmatranja opravdanosti izricanja alternativne sankcije za počinitelje krivičnih djela iz mržnje, pored odredbi materijalnog krivičnog prava, u svakom konkretnom slučaju potrebno je uzeti u obzir i sljedeće:

- da li je djelo počinjeno prvi put;
- da li krivično djelo za posljedicu ima teške fizičke ili psihičke posljedice za žrtvu;
- da li je izazvana teška povreda prava ciljane grupe;
- da li je uzrokovana ozbiljna finansijska/materijalna šteta.¹⁸¹

Često će biti opravdano da prethodno navedene alternativne sankcije budu praćene mjerama sigurnosti (vidjeti dio 8.1. Vodiča), a u slučaju da se alternativne sankcije ne izvršavaju, treba ih opozvati, na način kako to reguliraju važeći zakoni u Bosni i Hercegovini.

¹⁸¹ American Prosecutors Research Institute, *A Local Prosecutor's Guide for Responding to Hate Crimes*, str. 50.

Prilozi

Prilog I

Krivični zakon Bosne i Hercegovine

Član 145.a)

Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti¹⁸²

(1) Ko javno izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima, kao i drugima koji žive ili borave u Bosni i Hercegovini, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

(2) Ko krivično djelo iz stava (1) ovog člana počini zloupotrebom svog položaja ili ovlaštenja kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine

Član 163.

Izazivanje narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti¹⁸³

(1) Ko javno izaziva ili raspaljuje narodnosnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godina.

(2) Ko krivično djelo iz stava (1) ovog člana učini prisilom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi narodnosnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih simbola, sknavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina.

¹⁸² “Krivični zakon Bosne i Hercegovine”, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, čl. 145.a).

¹⁸³ “Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine”, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine* 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, čl. 163.

(3) Ko krivično djelo iz stava (1) ovog člana počini zloupotrebom svoga položaja ili ovlaštenja kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(4) Ko krivično djelo iz stava (2) ovog člana učini zloupotrebom položaja ili ovlaštenja ili ako je zbog tog djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život konstitutivnih naroda i ostalih koji žive u Federaciji, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

Krivični zakon Republike Srpske

Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti¹⁸⁴

Član 294.a)

(1) Ko izaziva ili raspaljuje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost, širi ideje o superiornosti jedne rase ili naroda nad drugim, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine.

(2) Ako je djelo iz stava (1) ovoga člana učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđe stvari, sknavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova, učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(3) Ako je usljed djela iz st. (1) i (2) ovog člana došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život naroda i ostalih koji žive u Republici Srpskoj, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.

(4) Materijal i predmeti koji nose poruke iz stava (1) ovog člana, kao i sredstva za njihovu izradu, razmnožavanje ili rasturanje oduzeće se.

¹⁸⁴ "Krivični zakon Republike Srpske", Službeni glasnik Republike Srpske 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13, čl. 294.a).

Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine

Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti¹⁸⁵

Član 160.

(1) Ko izaziva ili raspaljuje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Brčko Distriktu, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(2) Ko krivično djelo iz stava (1) ovoga člana učini prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

(3) Kaznom iz stava (2) ovoga člana kaznit će se ko krivično djelo iz stava (1) ovoga člana učini zloupotrebom položaja ili ovlaštenja ili ako je zbog tog djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život konstitutivnih naroda i ostalih koji žive u Brčko Distriktu.

(4) Materijali i predmeti koji nose poruke iz stava (1) ovog člana kao i sredstva za njihovu izradu, umnožavanje ili rasturanje oduzet će se.

Prilog II

Tabela 1. Mržnja kao kvalifikatorna okolnost kod krivičnih djela u Krivičnom zakonu Republike Srpske

Zakonski naziv djela	Djelo iz člana	Stav
Teško ubistvo	149.	1.
Teška tjelesna povreda	156.	2.
Silovanje	193.	2.
Teška krađa	232.	1.
Razbojništvo	233.	2.
Razbojnička krađa	234.	2.
Oštećenje tuđe stvari	249.	3.
Izazivanje opšte opasnosti	402.	5.

¹⁸⁵ “Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine”, *Službeni glasnik Brčko Distrikta* 10/03, 45/04, 6/05, 21/10, čl. 160.

Tabela 2. Mržnja kao kvalifikatorna okolnost kod krivičnih djela u Krivičnom zakonu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine

Zakonski naziv djela	Djelo iz člana	Stav
Ubistvo	163.	3.
Teška tjelesna povreda	169.	4.
Silovanje	200.	4.
Teška krađa	281.	5.
Razbojnička krađa	282.	2.
Razbojništvo	283.	2.
Oštećenje tuđe stvari	287.	3.
Izazivanje opće opasnosti	322.	1.
Uništenje ili oštećenje važnih privrednih objekata ili javnih sprava	322.	1.
Oštećenje zaštitnih naprava na radu	322.	1.
Nepropisno i nepravilno izvođenje građevinskih radova	322.	1.

Tabela 3. Mržnja kao kvalifikatorna okolnost kod krivičnih djela u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine

Zakonski naziv djela	Djelo iz člana	Stav
Ubistvo	166.	2.
Teška tjelesna povreda	172.	4.
Silovanje	203.	4.
Oštećenje tuđe stvari	293.	3.

Bibliografija

Knjige i članci

1. Babić, Miloš, Ljiljana Filipović, Ivanke Marković i Zdravko Rajić. *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, knjiga II*. Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005.
2. Bačić, Franjo, Ljubo Bavcon, Miroslav Đorđević, Božidar Kraus, Ljubiša Lazarević, Momir Lutovac, Nikola Srzenti, Aleksandar Stajić. *Komentar Krivičnog zakona Socijalističke federativne republike Jugoslavije*. Beograd: Savremena administracija, 1978.
3. Bumči, Koraljka i Tomislav Tomišić, “Rad za opšte dobro i uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom te njihova primjena u praksi”. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 13, br. 1 (2006), str. 237–261.
4. Cvitanović, Leo. *Svrha kažnjavanja u savremenom kaznenom pravu*. Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu i Ministarstvo unutarnjih poslova, 1999.
5. Damaška, Mirijan. “Napomene o sporazumima u kaznenom postupku”. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 11, br. 1 (2004), str. 3–20.
6. Dunbar, Edward, Jary Quinones i Desiree A. Crevecoeur. “Assessment of Hate Crime Offenders: The Role of Bias Intent in Examining Violence Risk”. *Journal of Forensic Psychology Practice* 5, br. 1 (2005), str. 1–19.
7. Filipović, Ljiljana. “Krivičnopravni okvir za procesuiranje krivičnih djela učinjenih iz mržnje”. U *Krivična djela počinjena iz mržnje: izazovi reguliranja i procesuiranja u BiH*. Uredili Edin Hodžić i Amra Mehmedić. Sarajevo: Centar za društvena istraživanja Analitika, 2013. Str. 47-65. (u pripremi)
8. Ignjatović, Đorđe. *Kriminologija*. Beograd: Službeni glasnik, 2005.
9. Kostić, Ivan. *Kriminalistička psihologija*. Beograd: Policijska akademija, 2000.
10. McLaughlin, Karen A., Stephanie M. Malloy, Kelly J. Brilliant i Cynthiy Lang. *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*. Newton: National Center for Hate Crime Prevention, Education Development Center, Inc., 2000.
11. McPhail, Beverly i Valerie Jenness. “To Charge or not to Charge? That is the question: The pursuit of Strategic Advantage in Prosecutorial Decision-Making Surrounding Hate Crime”. *Journal of Hate Studies* 4, br. 1 (2005), str. 89–120.
12. Modly, Duško, Borislav Petrović i Nedžad Korajlić. *Uvod u kriminalistiku*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, 2004.

13. Smith, Andrew. “Razumijevanje granice u Bosni i Hercegovini: pozivanje na mržnju koje predstavlja podsticanje na neprijateljstvo, diskriminaciju i nasilje”, u *Krivična djela počinjena iz mržnje: izazovi reguliranja i procesuiranja u BiH*. Uredili Edin Hodžić i Amra Mehmedić. Sarajevo: Centar za društvena istraživanja Analitika, 2013.

14. Tripković, Milena. “Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje”, *Temida*, br. 4 (2011), str. 37–54

Studije i vodiči

1. ACPOS. Hate Crime Guidance manual. Inverness: ACPOS, 2010.
2. American Prosecutors Research Institute. A Local Prosecutor’s Guide for Responding to Hate Crimes. Arlington: American Prosecutors Research Institute 2001.
3. Article 19. Prohibiting incitement to discrimination, hostility, or violence, Policy brief. London: Article 19, 2012.
4. Community Research Associates. National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual. Nashville: Community Research Associates, 1999.
5. FBI. Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual. Washington D.C: Law Enforcement Support Section, Crime Statistics Management Unit, 2012.
6. Lučić Ćatić, Marija i Amir Bajrić. *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Centar za društvena istraživanja Analitika, 2013.
7. Oakley, Robin. *Policing racist crime and violence: A Comparative Analysis*. Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2005.
8. OSCE/ODIHR. *Hate Crime Laws – A Practical Guide*. Warsaw: OSCE/ODIHR, 2009.
9. OSCE/ODIHR. *Preventing and responding hate crimes: A resource guide for NGOs in the OSCE region*. Warsaw: OSCE/ODIHR, 2009.
10. OSCE/ODIHR. *Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za Bosnu i Hercegovinu*. Warsaw: OSCE/ODIHR, 2010.
11. OSCE/ODIHR. *Borba protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Analiza incidenta motivisanih predrasudama počinjenih u Bosni i Hercegovini sa preporukama*. Sarajevo: OSCE/ODIHR, 2012.
12. OSCE/ODIHR. *Challenges and responses to hate-motivated incidents in the OSCE region*. Warsaw: OSCE/ODIHR, 2006.

13. Public prosecution service for Northern Ireland. Hate Crime Policy: Independent, Fair and Effective. Belfast: Public prosecution service for Northern Ireland, 2010.

Pravni izvori

1. “Krivični zakon Bosne i Hercegovine”. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10.
2. “Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine”. *Službeni glasnik Brčko Distrikta* 10/03, 45/04, 6/05, 21/10.
3. “Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine”. *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine* 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11.
4. “Krivični zakon Republike Srpske”. *Službeni glasnik Republike Srpske* 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13.
5. Vijeće Evrope. Recommendation No. R (97) 20.
6. Vrhovni sud Federacije BiH. Odluka br. Kž-414/03, 21. 1. 2004.
7. “Zakon o zabrani diskriminacije”. *Službeni glasnik BiH* 59/9.

Ostali izvori

1. Knežević, Zdravko. “Problemi nadležnosti za procesuiranje krivičnog djela izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti”. Članak prezentiran na VI stručnom savjetovanju za tužioce, Neum, Bosna i Hercegovina, 9–11. 10. 2013.
2. Vujović, Srđan. *Kaznena politika za korupcijska krivična djela*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, 2013. (magistarski rad).

Projektни tim

Autori

Almir Maljević

Doktorirao je 2009. godine na Rechtswissenschaftliche Fakultät (Albert-Ludwigs Universität Freiburg i. Br.) i Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht (Freiburg i. Br., Njemačka). Magistrirao je 2005. godine na Pravnom fakultetu Sveučilišta Mostar. Dodiplomski studij je završio na Fakultetu kriminalističkih nauka (Univerzitet Sarajevo) 2000. godine. Od 2001. godine, pružao je ekspertske, istraživačke i konsultantske usluge brojnim domaćim vladinim, nevladinim i međunarodnim organizacijama. Autor je četiri monografije, kourednik u osam knjiga i autor ili koautor više od 20 naučnih radova iz oblasti krivičnog prava i kriminologije objavljenih na engleskom i njemačkom jeziku. Trenutno je docent na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Njegov istraživački fokus je na institucijama sistema krivičnog pravosuđa, organiziranom kriminalu, maloljetničkoj delinkvenciji, trgovini ljudima i krijumčarenju migranata, korupciji, pranju novca, krivičnom zakonodavstvu, te evropeizaciji sistema krivičnog pravosuđa u Bosni i Hercegovini.

Srđan Vujović

Dodiplomski studij i magisterij iz kriminologije završio je na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Kao autor i koautor objavio je više stručnih i naučnih radova, koji se prvenstveno odnose na etiologiju i fenomenologiju kriminaliteta, kao i na reakciju na kriminalitet. Učestvovao je u kreiranju i realizaciji niza stručnih i naučnih istraživačkih projekata iz oblasti kriminologije. Od 2013. godine obavlja funkciju direktora Udruženja kriminalista, kriminologa i menadžera sigurnosti. Posebno područje njegovog interesovanja su kriminološke teorije, problematika korupcije, maloljetničke delinkvencije i delikata iz mržnje.

Radna grupa za izradu vodiča

Berina Alihodžić, tužiteljica Kantonalnog tužiteljstva Kantona Sarajevo

Adis Husić, tužitelj Kantonalnog tužiteljstva Zeničko-dobojskog kantona

Branka Milošević, tužiteljica Republičkog tužiteljstva Republike Srpske

Zekerija Mujkanović, glavni tužitelj Tužiteljstva Brčko Distrikta BiH

Dragan Stupar, tužitelj Federalnog tužiteljstva Federacije BiH

ANALITIKA - Centar za društvena istraživanja je nezavisna, neprofitna, nevladina organizacija, koja se bavi istraživanjem i razvojem javnih politika u širem smislu. Misija Analitike je da na osnovu kvalitetnih istraživanja i odgovarajuće ekspertize ponudi relevantne, inovativne i praktične preporuke usmjerene na promoviranje inkluzivnih i boljih javnih politika, kao i na ukupno unapređenje procesa njihovog donošenja.

www.analitika.ba

UDRUŽENJE TUŽILACA/TUŽITELJA FEDERACIJE BiH je nezavisno profesionalno udruženje u pravosuđu, koje za cilj ima afirmaciju i zaštitu tužilačke profesije i jačanje uloge, položaja i ugleda nosilaca tužilačke funkcije na način koji će doprinijeti kvalitetnijoj, odgovornijoj i efikasnijoj zaštiti ljudskih prava i sloboda. U ostvarivanju ove misije, Udruženje se kroz svoje aktivnosti prevashodno zalaže za jačanje vladavine prava i efikasno funkcionisanje pravosuđa i pravnog sistema, zaštitu samostalnosti i nezavisnosti tužilaštva, ugleda i dostojanstva tužilačke profesije, unapređenje propisa relevantnih za adekvatno obavljanje tužilačke funkcije, afirmaciju prava kao struke i nauke, stručno i profesionalno usavršavanje nosilaca tužilačkih i uopšte pravosudnih funkcija, te obrazovanje šire javnosti o pravnom i pravosudnom sistemu.
